

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta
Katedra trestního práva

Diplomová práce

Úloha Probační a mediační služby v trestních věcech mládeže

Jméno vedoucího diplomové práce: JUDr. Marie Vanduchová CSc.

Jméno diplomata: Blanka Šocová

ročník: 5

Jiráskova 341

Beroun 3

266 01

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Berouně dne 9.1. 2009

Blanka Šocová

Děkuji vedoucí diplomové práce JUDr. Marii Vanduchové CSc. za pomoc při zpracování diplomové práce a paní PhDr. Evě Veselé, vedoucí střediska PMS Beroun, za umožnění stáže na středisku PMS a za poskytnutí dalších cenných rad a připomínek k tématu mé diplomové práce.

Obsah

1. Úvod	5
2. Restorativní justice	7
2.1. Vymezení pojmu, základní pilíře	7
2.2. Uplatnění principů restorativní justice v trestních věcech mládeže	9
3. Pojem probace	10
4. Pojem mediace	13
5. Probační a mediační služba ČR	15

5.1. Platná právní úprava	15
5.2. Organizace (úředníci, asistenti, Rada pro probaci a mediaci)	15
5.3. Přehled činnosti PMS dle stádií trestního řízení	16
5.4. Cíle.....	17
5.5. Součinnost s dalšími státními orgány a jinými institucemi	18
6. Konkrétní oblasti činnosti ve věcech mládeže	19
6.1. Soudní a včasná pomoc.....	19
6.1.1. Soudní pomoc	19
6.1.2. Včasná pomoc	22
6.2. Dohled probačního úředníka.....	22
6.2.1. Podstata, smysl a účel dohledu	22
6.2.2. Nahrazení vazby dohledem.....	24
6.2.3. Výkon probačního dohledu	26
6.2.4. Specifika dohledu při podmíněném propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody (PAROLE)	28
6.2.5. Dohled u dětí mladších patnácti let.....	29
6.3. Probační programy dle § 17 ZSM.....	31
6.3.1. Charakteristika a ukládání probačního programu	31
6.3.2. Dohled nad výkonem probačního programu.....	34
6.3.3. Probační program „Právo pro každý den“	36
6.4. Činnost PMS při ukládání a výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací.....	37
6.4.1. Právní úprava trestního opatření obecně prospěšných prací	37
6.4.2. Zjištění stanoviska mladistvého a uložení trestního opatření obecně prospěšných prací.....	39
6.4.3. Nařízení a kontrola výkonu trestního opatření OPP	40
6.4.4. Ukončení práce probačního úředníka s odsouzeným.....	42
6.5. Činnost PMS při uplatnění odklonů v trestním řízení	43
6.5.1. Základní východiska a cíle činnosti PMS	43
6.5.2. Mediační činnost	46
7. Vyhodnocení dotazníkového šetření	50
8. Závěr	57
9. Seznam použité literatury	60
9.1. Monografie a časopisecké články	60
9.2. Judikatura:.....	62
9.3. Další zdroje:.....	62
10. Summary.....	63
Klíčová slova:.....	65

1. Úvod

Listina základních práv a svobod zaručuje dětem a mládeži zvláštní ochranu. Tento ústavní princip je promítnut i v normách trestního práva. Dne 1. 1. 2004 nabyl účinnosti zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), jako lex specialis k obecné trestněprávní úpravě obsažené především v trestním zákoně a

trestním řádu. Zdrojem inspirace jeho autorů byl též zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, který jako první zákon na našem území samostatně upravoval trestní odpovědnost a řízení v trestních věcech mládeže. Nynější právní úprava taktéž klade největší důraz na výchovné působení opatření, která jsou užitá vůči delikventní mládeži. Již z obecných ustanoveních zákona je patrné, že vychází z nového modelu restorativní (obnovující) justice, jejímž cílem je především náprava deliktem narušených mezilidských vztahů. Typické pro tento model trestní spravedlnosti je individualizovaný přístup k mladistvému a široké využití alternativních způsobů řešení trestních věcí. Z institucionálního hlediska je nositelem tohoto přístupu Probační a mediační služba ČR zřízená zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, která mládeži při své činnosti věnuje zvláštní péči.

Téma diplomové práce Úloha probační a mediační služby v trestních věcech mládeže jsem si zvolila především z důvodu, že v činnosti Probační a mediační služby (dále jen PMS) spatřuji velký potenciál v rámci vývoje trestní justice a především pak v jejím působení na delikventní mládež. Podnětem k výběru této tematiky byla i skutečnost, že ačkoli od nabytí účinnosti zákona o Probační a mediační službě uplynulo již osm let, stále se můžeme setkat s tím, že dokonce ani odborná veřejnost nemá přesnou představu, čím se tato instituce zabývá. Cílem mé práce je co nejuceleněji popsat postupy a metody činnosti PMS, které využívá při realizaci jednotlivých institutů, se kterými počítá zákon o soudnictví ve věcech mládeže.

V první řadě se pokusím výstižně popsat pojem restorativní justice, z jejíchž principů činnost PMS vychází. K osvětlení práce PMS nepochybně patří i vymezení pojmů probace a mediace. Samostatnou kapitolu věnuji právní úpravě PMS, její organizaci a hlavním cílům, které při své činnosti sleduje. Stěžejní část mé práce se pak bude zabývat konkrétními instituty, při jejichž uplatňování hraje PMS významnou roli. V přípravném řízení se jedná především o soudní a včasnou pomoc. Hluběji se budu věnovat specifikům dohledu nad mladistvými, jeho podstatou, smyslem a především výkonem. Samostatná subkapitola bude pojednávat o dohledu probačního úředníka jako jednom z opatření, která lze uložit dítěti mladšímu patnácti let. Vzhledem k tomu, že se řízení ve věcech dětí mladších

patnácti let řídí předpisy upravující občanské soudní řízení, a že dohled je v podstatě jediné opatření, u kterého je PMS intenzivně činná, nebudu se této kategorii mládeže v dalším textu věnovat. Institut nahrazení vazby dohledem pro přehlednost zařadím do subkapitoly o dohledech, i když se jeho smysl a účel od klasického dohledu probačního úředníka odlišuje. Probační program jako jedno z výchovných opatření se v našem právním řádu objevilo až v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, je tedy institutem poměrně novým. Jakou úlohu hraje při jeho ukládání PMS se proto pokusím popsat v samostatné subkapitole. Podrobně chci též osvětlit roli PMS při ukládání a výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací. Poslední subkapitolu bych věnovala především mediační činnosti PMS v případech odklonů v trestním řízení. K rozšíření a ověření mých poznatků a širšímu zmapování praxe PMS, jsem se rozhodla obrátit na specialisty PMS ve věcech mládeže, a to pomocí dotazníkového šetření. Jeho výsledky se pak pokusím shrnout do zvláštní kapitoly popř. k jeho zpřehlednění vypracuji grafy.

Díky možnosti měsíční stáže na středisku PMS Beroun jsem se mohla seznámit s metodickými standardy PMS ČR a postupy úředníků v praxi. Tyto své poznatky hodlám ve své práci co nejvíce využít.

2. Restorativní justice

2.1. Vymezení pojmu, základní pilíře

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen ZSM) i zákon 257/2000 Sb., o probační a mediační službě (dále jen ZPMS) vycházejí právě z principů restorativní justice. Sledují tak trend, který v trestní politice započal od poloviny 20. století. V mnoha směrech se tradiční retributivní justice zdála býti neefektivní a nedostačující. Změny v trestní politice byly motivovány snahou individualizovat trestní postih, pozitivně motivovat pachatele trestných činů k životu v souladu se zákonem, aktivně zapojit do řešení trestních věcí osoby poškozené trestnou činností, řešit efektivně přetíženi

soudů a vůbec orgánů činných v trestním řízení, vypořádat se s nedostatkem kapacity věznic, zlevnit trestní i civilní řízení a najít účinné formy prevence kriminality, to vše při zachování vysokých nároků na věcnou správnost a spravedlnost soudního rozhodování.¹

Nové pojetí obnovující trestní spravedlnosti přistupuje k trestnému činu zcela odlišně a vidí v něm především poškození jedné osoby jinou, nikoliv útok na stát (poškození veřejných zájmů). Soustřeďuje se proto na konflikt, který vznikl mezi obětí trestného činu a jeho pachatelem jako reakce na spáchaný trestný čin, resp. stíhaný trestný čin posuzuje jako projev určitého sociálního konfliktu mezi nimi.²

Významným představitelem tohoto hnutí je Howard Zehr, který vytyčil základní elementy restorativní justice takto³:

1. Restorativní justice se zaměřuje na újmy způsobené trestným činem.

Restorativní justice vnímá trestný čin především jako újmu způsobenou osobě a komunitě, usiluje o maximální míru obnovy toho, co bylo narušeno, a to v konkrétní i symbolické podobě.

2. Trestný čin a způsobená újma vede k závazkům a povinnostem.

Pachatelé jsou vedeni k tomu, aby porozuměli důsledkům svého chování a přijali za ně odpovědnost. Je jim dána kompetence k tomu, aby škodu v konkrétní i symbolické rovině nahradili.

3. Restorativní justice podporuje angažovanost a účast.

Princip angažovanosti spočívá v širokém zapojení stran konfliktu, tedy pachatele, poškozeného a členů komunity, do účasti na procesu naplňování trestní spravedlnosti.

Koncepce restorativní justice je tedy chápána jako úsilí po obnovení trestným činem narušeného nebo ohroženého systému chráněných hodnot a sociálních vztahů. Nelze ji pojímat jako nějaký ucelený systém. Představuje spíše určitý paralelní systém působící vedle klasické trestní justice nebo v mnoha směrech

1 Lortie, S., Polanski, M., Sotolář, A., Válková, H., Soudnictví pro mladistvé, Institut Ministerstva spravedlnosti ČR pro další vzdělávání soudců a státních zástupců a Ministerstvo spravedlnosti Kanady, svazek 59, 2000, str. 212.

2 Tamtéž str. 219.

3 Srovnej Zehr, H., Úvod od restorativní justice, Sdružení pro probaci a mediaci v justici, Praha, 2003.

trestní justici doplňující.⁴

V praxi restorativní justice dominují tři význačné modely: konference mezi obětí a pachatelem, rodinné skupinové konference a přístup nazvaný "kruhy". V základních rysech jsou modely stejné, jejich aplikace se liší v závislosti na kategorii účastníků a v některých případech také ve stylu facilitace.⁵ Jde o oblast velmi rozmanitou a širokou, její přiblížení by však bylo nad rámec tématu této diplomové práce.

Dle mého názoru nelze restorativní přístup považovat za "samospásný", vždy je vzhledem k závažnosti případu a osobě pachatele nutno zvažovat, zda povedou k účelu trestního zákona. Kategorie mladistvých pachatelů vyžaduje specifický přístup všech orgánů a institucí, které jsou do trestního procesu zapojeny. I vzhledem k době vzniku zákona o soudnictví ve věcech mládeže, je pak zřejmé, že se zde restorativní prvky ve velké míře uplatňují.

2.2. Uplatnění principů restorativní justice v trestních věcech mládeže

V zákoně o soudnictví ve věcech mládeže je snaha o obnovu narušených vztahů a odčinění vzniklé újmy vyjádřena již v ustanoveních o účelu zákona. Cílem je, aby si mladistvý uvědomil důsledky svého jednání nejen v trestněprávní rovině. Důraz je kladen i na prevenci recidivy mladistvých pachatelů. Ta by měla být zajištěna individuálním přístupem k mladistvým, který spočívá ve výběru vhodného druhu řízení a opatření. U alternativních sankcí a odklonů v trestním řízení je mladistvý, poškozený i širší sociální okolí zapojeno do řízení ve větší míře než při tradičním řešení protiprávních činů. Jeho průběh a výsledek mohou svou aktivitou ale i pasivitou velmi zásadně ovlivnit. Nezastupitelnou úlohu při využití restorativních prvků hraje Probační a mediační služba. PMS vytváří předpoklady k tomu, aby věc mohla být projednána v některých ze zvláštních druhů trestního řízení, nebo mohl být uloženo trestní opatření nespojené s odnětím svobody, anebo vazba byla nahrazena jiným opatřením (§ 4 odst.1 ZPMS).

4 Srovnej Karabec, Z. a kol., Restorativní justice – sborník příspěvků a dokumentů, Praha: IKSP, 2003, str. 8.

5 Zehr, H., Úvod od restorativní justice, Sdružení pro probaci a mediaci v justici, Praha, 2003.

3. Pojem probace

Slovo probace je termín odvozený z latinského slova probare - zkoušeti, ověřovati. V našem právním řádu je pojem probace definován v § 2 odst. 1 ZPMS jako „organizování vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uložených podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů." Je zřejmé, že zákon tento pojem chápe v tom nejširším rozsahu. Probací v užším smyslu se rozumí jen určitý typ trestu či opatření spočívající jednak v podmíněném odkladu trestního opatření či samotného výroku o trestním opatření a jednak v osobní péči a dohledu, které je ukládáno soudem obžalovanému, jenž byl uznán vinným ze spáchání provinění. Podle § 2 odstavce 1 ZPMS je probace vymezena i jako celý systém služeb a funkcí zajišťovaných PMS a dále i kontrola výkonu všech trestních opatření nespojených s odnětím svobody a

dokonce i sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody.⁶

Z výše uvedeného je patrné, že se probace uplatní ve všech stádiích trestního řízení. Probační úředník se při své činnosti opírá o státní autoritu. Postupuje z moci úřední dle rozhodnutí soudu nebo státního zástupce či využívá svých oprávnění daných zákonem. Na rozdíl od mediace zde není nutný souhlas mladistvého k výkonu probační činnosti.

Probace v sobě spojuje prvek kontroly, pomoci a poradenství. Vyvážení represivní a pomáhající složky vede ke zvýšení účinnosti trestní sankce a přispívá k prevenci páchaní provinění. Veškerou činnost provádí kvalifikovaní pracovníci, kteří musí mít znalosti v oboru práva, společenských disciplín a sociální práce. PMS spolupracuje s dalšími odborníky a institucemi, které poskytují vhodné léčebné, terapeutické a vzdělávací programy a jejichž činnost slouží k zvládnutí problémů, na jejichž řešení nemají probační úředníci dostatečnou kvalifikaci. Probační úředník se snaží identifikovat skutečnosti, které vedly či mohou vést k trestné činnosti mladistvého, jeho motivy a postoje ke spáchanému protiprávnímu činu. Nejde tedy jen o pasivní kontrolu. Pomoc mladistvému by měla směřovat i k vytváření pracovních návyků a uvědomění potřeby vzdělávání se. V mnoha případech je totiž katalyzátorem trestné činnosti právě nedostatek finančních prostředků. Mladistvý by měl být též motivován k odstranění škodlivých návyků a závislostí a v této souvislosti by mu měly být poskytnuty informace o možnosti účasti v léčebných a resocializačních programech. U mladistvých hraje při spáchání protiprávního činu roli i nedostatečná znalost právních norem, proto odborné poradenství zahrnuje i tuto oblast. Probační činnost by měla být dlouhodobou a kontinuální prací s mladistvým, měla by probíhat po celou dobu trestního stíhání, včetně výkonu rozhodnutí, aby bylo dosaženo co nejefektivnějších výsledků jejího působení.

K pozitivním aspektům probace patří zejména tyto skutečnosti⁷:

- pachatel je ušetřen škodlivých důsledků výkonu trestního opatření odnětí

6 Srovnej Větrovec, V., Nedorost, L., Sovák, Z., Adamcová, Z., Zákon o mediaci a probaci - komentář, Eurolex Bohemia, Praha 2002, str. 27-28.

7 Srovnej Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P., Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C. H. Beck 2000, str. 302-303; Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 1. vydání, Praha: C.H. Beck, 2004, str. 711-712.

svobody

- mladistvý zůstává ve společnosti a má možnost udržet si svazky s rodinou i širším prostředím, popř. si sociální zázemí vybudovat
- probační činnosti přispívají k odstranění příčin provinění a nabízí různorodá řešení konfliktní situace, čímž zároveň omezuje recidivu trestné činnosti
- probační činnosti rozšiřují škálu možností efektivní reakce na spáchané provinění, čehož dosahují především tak, že vytvářejí podmínky pro alternativní řešení trestních věcí
- mladistvému se v jeho úsilí o docílení nápravy dostává účinné pomoci ze strany probačního úředníka

Nutné je podotknout, že úředník PMS nesmí v téže věci provádět úkony probace a mediace. Je to dáno především odlišným přístupem k zúčastněným osobám, kdy ve středu pozornosti probace stojí mladistvý, při mediaci pak musí být úředník nestranný a vnímat jak potřeby obviněného, tak poškozeného.

4. Pojem mediace

Obecně lze mediaci chápat jako neformální avšak přesně strukturovaný proces řešení konfliktů vzniklých protiprávním činem a zprostředkování alternativního řešení trestních věcí mediátorem. Definice pojmu mediace se v trestním řádu poprvé objevila až v zákoně č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Ten chápe mediaci jako „mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením.“ Mediaci lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného. Dobrovolnost je podstatným znakem této formy činnosti. Mediaci lze provádět ve všech stádiích řízení, přičemž kromě vykonávacího řízení je nezbytně nutné o této skutečnosti uvědomit OČTŘ. Samotný proces mediace není právními normami upraven.

Proces mediace lze rozdělit do několika fází a jim korespondujících cílů. Prvním z těchto cílů je dosažení dohody o mediaci, tedy objasnění toho, zda mají strany zájem o zprostředkování alternativního řešení věci. Druhým cílem je opatření dostupných informací o případu a porozumění vzniklé situaci, třetím je formulování možných řešení a uzavření dohody o náhradě škody či jiném odčinění následků trestného činu, a konečně čtvrtým je realizace zvoleného řešení a splnění všech závazků s ním spojených. První dva cíle patří do přípravné fáze, třetí do realizační

fáze a čtvrtý do konečné fáze.⁸ Z hlediska toho, zda se setkají obviněný a poškozený tváří v tvář, můžeme mediaci dělit na přímou, kdy dochází k bezprostřednímu kontaktu, a mediaci nepřímou, kdy mediátor plní roli zprostředkovatele mezi stranami, které se vzájemně nesetkají.

Mediátor je nestrannou osobou, která se pouze snaží usměrnit jednání zúčastněných při hledání řešení nastalého konfliktu. Aktivní by při jednání měl být pachatel i poškozený, jen tak může dojít k pochopení případu ve všech jeho eticko-sociálních souvislostech. Poškozený se tak může dozvědět, proč mladiství spáchal protiprávní čin a lépe se psychicky vyrovnat s jeho následky. Mladistvý má možnost omluvit se za své jednání a projevit snahu vzniklé následky odčinit.

Postup v mediaci musí být veden tak, aby nemařil trestní řízení, zejména pak opatřování a provádění důkazů. V samotné mediaci neprobíhá dokazování v trestněprávním slova smyslu a skutečnosti, které vyjdou najevo z vyjádření osob na ní zúčastněných, nelze použít jako důkaz ve standardním trestním řízení.⁹

Výsledkem jednání by měla být dohoda, do které se promítly názory a požadavky stran, a která zároveň respektuje veřejný zájem na řešení věci. Mediace však končí až skutečným odčiněním způsobené újmy. Cílem mediace je dosažení takového výsledku, který má význam pro rozhodování soudu pro mládež nebo státního zástupce. Z hlediska trestního procesu je mediace činnost, která významně přispívá neprocesními prostředky k účelnějšímu využití alternativních možností projednání a rozhodnutí určitých trestních věcí mimo standardní řízení, k posílení postavení osob poškozených trestným činem, k individualizaci trestního postihu obviněných osob, k širšímu uplatnění trestněprávních sankcí nespojených s odnětím svobody a k účinnější prevenci kriminality.¹⁰

8 Srovnej Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 1. vydání, Praha: C.H. Beck, 2004, str. 695-696.

9 Větrovec, V., Nedorost, L. a kol., Zákon o mediaci a probaci – komentář, Praha: Eurolex Bohemia, 2002, str. 52.

10 Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P., Alternativní řešení trestních věcí v praxi, Praha: C. H. Beck, 2000, str. 113.

5. Probační a mediační služba ČR

5.1. Platná právní úprava

Probační a mediační služba (dále jen PMS) byla zřízena na základě zákona č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, ve znění novel, jako organizační složka státu.¹¹ Působnost PMS je vymezena v tomto zákoně v souladu s úpravou obsaženou v zákoně č. 140/1961 Sb., trestním zákoně (dále jen TZ), zákoně č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (dále jen TŘ), a zákoně č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen ZSM). Účelem zřízení PMS je provádění úkonů probace a mediace ve věcech projednávaných v trestním řízení. Veškeré služby, které PMS poskytuje hradí stát.

5.2. Organizace (úředníci, asistenti, Rada pro probaci a mediaci)

Organizační struktura je obsažena v zákoně o PMS. V čele PMS je ředitel, kterého jmenuje a odvolává ministr spravedlnosti. Plnění úkolů PMS pak zajišťují jednotlivá střediska, která vykonávají svou činnost v sídlech okresních soudů resp. obvodních či městských soudů. V současné době je těchto středisek 76. Podrobnosti pro vytváření středisek a jejich vnitřní organizaci upravuje Statut PMS, který vydává Ministerstvo spravedlnosti ČR. Střediska se mohou vnitřně členit na jednotlivá oddělení. K zajištění specializované odborné činnosti vznikají ve střediscích samostatná oddělení pro mládež, resp. v každém středisku působí nejčastěji jeden specialista pro práci s mládeží. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže klade důraz na to, aby tito pracovníci měli zvláštní průpravu pro zacházení

¹¹ Zákon nabyl účinnosti dne 1. ledna 2001.

s mládeží. Úkoly PMS plní v jednotlivých střediscích úředníci a asistenti. U probačních úředníků jsou kladeny vyšší nároky na dosažené vzdělání. Nutný je vysokoškolský magisterský titul a složení odborné zkoušky. Pro práci asistenta je naproti tomu nutné středoškolské vzdělání v oblasti společenskovední. Jednou z povinností úředníků i asistentů je však další vzdělávání a prohlubování odborných znalostí. Středisko řídí, kontroluje a organizuje vedoucí. Práva a povinnosti probačních úředníků a asistentů jsou pak upravena v §§7 až 9 ZPMS.

Dohled nad činností PMS vykonává ministerstvo spravedlnosti. Jako poradní orgán ministra spravedlnosti pak byla zřízena Rada pro probaci a mediaci. Jejím hlavním úkolem je usměrňování koncepcí a metodik probační a mediační činnosti. Její členy jmenuje ministr z řad soudců, státních zástupců, úředníků PMS a dalších osob, které mají v této oblasti odborné znalosti a zkušenosti.

5.3 Přehled činnosti PMS dle stádií trestního řízení

Charakter poskytovaných služeb závisí mimo jiné na tom, v jakém stádiu se řízení nachází. PMS je o zahájení trestního stíhání mladistvého vždy informována, což přispívá k efektivnímu a rychlému vyřízení celé věci. Metodické pokyny PMS doporučují probačním úředníkům vstupovat do trestního řízení ve velké míře. K tomu, aby byl zvolen nejvhodnější postup v řízení, slouží zprávy o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální situaci mladistvého. V přípravném řízení ukládá Probační a mediační službě zpracování těchto zpráv státní zástupce. Na úvodní konzultace si specializovaný úředník či asistent pozve mladistvého a poškozené. Mladistvý by měl být aktivně zapojen do řešení nastalého konfliktního stavu a veden k tomu, aby napravil případnou škodu. PMS tím vytváří vhodné podmínky pro to, aby mohl být uplatněn některý ze zvláštních druhů řízení a to: podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání či odstoupení od trestního stíhání. PMS se vyrozumívá také o vazbě mladistvého. V tomto případě se snaží vytvořit podmínky pro nahrazení vazby jiným opatřením (§ 49 ZSM) a pokud bylo rozhodnuto o nahrazení vazby dohledem, vykonává tento dohled.

Obdobné činnosti vykonává PMS i v řízení před soudem. Ve svých zprávách se pak zaměřuje na zjištění okolností, které jsou důležité pro volbu vhodného výchovného, ochranného nebo trestního opatření.

Působnost PMS při výkonu rozhodnutí je vypočtena v § 75 ZSM. Lze se domnívat, že jde pouze o rámcovou úpravu rozsahu činnosti, proto se zde uplatní i úprava obsažená v TŘ a ZPSM.¹² Jedná se o výkon uloženého dohledu nad chováním odsouzeného a sledování a kontrole chování obviněného v průběhu zkušební doby. PMS zajišťuje dohled nad výkonem probačního programu a výkonem trestního opatření obecně prospěšných prací. V souvislosti s podmíněným propuštěním z výkonu odnětí svobody PMS sleduje a kontroluje chování odsouzeného (tzv. PAROLE). I v tomto stádiu řízení může být probační pracovník soudem pověřen zjišťováním údajů o osobě mladistvého. PMS provádí některé úkony v případě uložení dalších výchovných, ochranných a trestních opatření, poté co soud věc předal příslušnému středisku PMS.

5.4. Cíle

Aktivita PMS směřuje k tomu, aby byl odstraněn konfliktní stav spojený s trestnou činností. Konkrétně si PMS klade tyto cíle:¹³

- Integrace pachatele - Probační a mediační služba usiluje o začlenění obviněného resp. pachatele do života společnosti bez dalšího porušování zákonů. Integrace je proces, který směřuje k obnovení respektu obviněného k právnímu stavu společnosti, o jeho uplatnění a seberealizaci.
- Participace poškozeného - Probační a mediační služba se snaží o zapojení poškozeného do „procesu“ vlastního odškodnění, o obnovení jeho pocitu bezpečí, integrity a důvěry ve spravedlnost.
- Ochrana společnosti - Probační a mediační služba přispívá k ochraně společnosti účinným řešením konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a efektivním zajištěním realizace uložených alternativních trestů a opatření

Činnost PMS by měla napomáhat při nalezení společenského uplatnění mladistvého a také posilovat jeho respekt k právním normám. V širším smyslu je cílem probační a mediační činnosti dlouhodobé pozitivně motivující působení ve

12 Srovnej Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 1. vydání, Praha: C.H. Beck, 2004, str. 692.

13 www.pmscr.cz

směru prevence kriminality a stabilizace právních a společenských vztahů.¹⁴

5.5. Součinnost s dalšími státními orgány a jinými institucemi

Efektivní uplatnění alternativních postupů a sankcí předpokládá úzkou součinnost PMS s orgány činnými v trestním řízení a dalšími institucemi. Z hlediska celkové koncepce provádění probace a mediace v trestním řízení je součinnost mezi PMS a státním zastupitelstvím a také orgány policie v přípravném řízení klíčová. Tato spolupráce je v ZSM zdůrazněna tím, že PMS je bez zbytečného odkladu informována o zahájení trestního stíhání mladistvého (§ 60 ZSM).

Ve věcech mládeže pak PMS velmi intenzivně komunikuje s orgány, kterým podle zvláštního zákona přísluší výkon sociálně-právní ochrany dětí. S kurátory pro mládež úředník PMS spolupracuje při prošetření sociálních poměrů mladistvého pro účely zprávy předkládané soudu pro mládež či státnímu zástupci. PMS se může obracet i na další státní orgány a právnické i fyzické osoby a požadovat od nich potřebné údaje. V zákoně o soudnictví ve věcech mládeže je kladen velký důraz na spolupráci se sociálním okolím mladistvého, proto se do řešení jednotlivých případů zapojují též zájmová sdružení občanů a jiné subjekty, které působí ve společenském prostředí mladistvého. Nejčastěji se jedná o školská zařízení a ústavy sociální péče.

Ve vykonávacím řízení a také v případě vazby postupuje PMS při výkonu své působnosti v součinnosti s Vězeňskou službou a justiční stráží ČR. Partnerem PMS jsou i nevládní organizace, které přispívají k rozmanitosti nabízených služeb a rozšiřují možnosti jejího působení. Tyto organizace mají klíčovou úlohu např. při realizaci probačních programů jako jednoho z výchovných opatření. S neziskovými organizacemi a orgány obce spolupracují probační úředníci při výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací. Obecně má tato široká míra spolupráce vést k posílení výchovného vlivu řízení a předcházení další trestné činnosti. Tomuto tématu budu věnovat pozornost i v jednotlivých kapitolách o konkrétních činnostech PMS.

6. Konkrétní oblasti činnosti ve věcech mládeže

¹⁴ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P., Alternativní řešení trestních věcí v praxi, Praha: C. H. Beck, 2000, str. 209.

6.1. Soudní a včasná pomoc

6.1.1. Soudní pomoc

Jednou z činností, kterou může být PMS pověřena, je obstarávání podkladů k osobě obviněného mladistvého a jeho rodinnému i sociálnímu zázemí (§ 4 odst. 2 písm. a) ZPMS). Odborná literatura hovoří o tzv. soudní pomoci. Tento termín byl převzat z německého "Gerichtshilfe". V anglosaských zemích je používán pojem "Pre-Sentence Repor", který dle některých názorů lépe vystihuje obsah této činnosti PMS.¹⁵

Ke splnění účelu opatření použitých vůči mladistvému zákon výslovně požaduje, aby OČTŘ vzaly v úvahu dosažený stupeň rozumového a mravního vývoje, osobní vlastnosti, rodinnou výchovu a prostředí mladistvého (§ 9 odst. 1 ZSM). Cílem je zjistit všechny informace, které poslouží k posouzení osoby mladistvého z hlediska výběru vhodného opatření či formy řízení. Zákon č. 218/2003 Sb. rozlišuje mezi zjištěním poměrů mladistvého (§ 55) a zprávou o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého (§ 56). Domnívám se, že úprava, kdy se zákonodárce nepokusil o přesnější specifikaci účelu a obsahu jednotlivých zpráv, není optimální. Obsah a účel obou zpráv se totiž příliš neliší. Jejich vypracováním může soud pro mládež, státní zástupce a v případě zjištění poměrů také orgán Policie ČR pověřit PMS či orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Zatímco u zjištění poměrů mladistvého zákon výslovně nepožaduje písemné zpracování, zpráva dle § 56 musí mít písemnou podobu, pokud předseda senátu či státní zástupce neurčí jinak. V praxi jsou však obě zprávy předkládány v písemné formě. Zpráva dle § 56 by měla být obsáhlejší, její uložení by mělo být využito v případech, kdy je nutné důkladně objasnit podrobnější informace pro další postup v řízení a pro uložení nejvhodnějšího opatření. Naproti tomu poměry mladistvého (§ 55) jsou zjišťovány vždy. Je třeba zdůraznit, že k bližšímu zkoumání rodinného a sociálního zázemí, je třeba písemného souhlasu mladistvého. Souhlas klienta a jeho vlastní podíl na zprávě, která je výsledkem soudní pomoci, posiluje výsledný efekt

15 Srovnej Doubravová, D., Ouředníčková, L., Štern, P., Urban, L. a kol., Příručka pro probaci a mediaci, Institut pro probaci a mediaci, Praha, 2001, oddíl D3, str. 3.

této činnosti jak pro mladistvého, tak pro soudce nebo státního zástupce.¹⁶ Jestliže klient nespolupracuje, získává probační úředník informace od subjektů z okolí mladistvého, tedy rodinných příslušníků, školy, úřadu práce, zaměstnavatele atp. Údaje získané z těchto zdrojů slouží zároveň k celkové objektivizaci vypracované zprávy. K samotnému zpracování zprávy by měl úředník PMS přistoupit vždy v úzké součinnosti se státním zástupcem nebo soudcem pro mládež a po konzultaci s pracovníky OSPOD. Cílem je zajistit dostatek časového prostoru pro zpracování zprávy a sjednat možnost jejího vytváření ve spolupráci s pracovníky OSPOD, a to proto, aby se údaje zprávy zpracovávané těmito orgány nezpracovávaly opakovaně ještě jednou ze strany PMS.¹⁷ Kurátoři pro mládež se ve svých zprávách zaměřují spíše na anamnézu mladistvého a jeho rodiny a na poměry a prostředí, ve kterém vyrůstá. Zatímco PMS se zaměřuje přímo na postoj mladistvého k trestné činnosti a jeho motivaci k odstranění škodlivých následků.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže sice vymezuje obsah zprávy dle § 56 o něco podrobněji, než je tomu u zjištění poměrů mladistvého, protože však informace obsažené v těchto zprávách jsou v praxi velmi podobné, následující text lze vztahovat k oběma typům zpráv. Ve svém úvodu zpráva obsahuje základními údaji týkající se mladistvého, a sice jméno, příjmení, věk a místo, kde se mladistvý v současné době nachází. Probační úředník dále zkoumá rozumovou a mravní vyspělost mladistvého a snaží se predikovat jeho budoucí vývoj z hlediska zamezení páchaní protiprávních činů. Další oblastí, na kterou se má probační úředník zaměřit je postoj mladistvého k provinění a ochota zajistit nápravu škody či odčinění dalších následků, které svým protiprávním jednáním způsobil. Právě pro případ náhrady škody by se měl probační úředník pokusit zmapovat i majetkové poměry mladistvého. Zpráva slouží též k vyjádření stanoviska poškozeného k dané věci. Tyto informace jsou důležité především pro možnost použití některého ze zvláštních způsobů řízení (odklonů). Nutné je též provést tzv. šetření v rodině, kdy probační úředník zjišťuje vztah mladistvého k rodičům i k jeho širším rodinným příslušníkům včetně stupně vlivu rodičů na výchovu mladistvého. Ve zprávě probační úředník charakterizuje i místo bydliště mladistvého. Probační úředník ve

16 Srovnej Hrušková, O., Ouředníčková, L., K některým teoretickým otázkám probační služby, Trestní právo, 1997, č. 7-8, str. 18.

17 Metodické standardy PMS ČR pro práci s mladistvými, Praha, 2006

zprávě pravidelně uvádí podrobný přehled školní docházky mladistvého, popisuje vztahy mezi klientem a učiteli i jeho postavení ve školním kolektivu. V případě, že mladistvý pracuje, je nutné posoudit jeho chování v zaměstnání. Zpráva obsahuje i přehled předchozích provinění a opatření použitých vůči mladistvému, jakož i popis jejich výkonu včetně způsobu chování mladistvého. Takový přehled by neměl být omezen jen na informace zjištěné z rejstříku trestů nebo přílohových spisů o předchozích odsouzeních, ale měl by se zaměřit zejména na efektivnost uložených opatření, chování mladistvého při jejich výkonu, na vůči mladistvému použité programy sociálního výcviku, psychologické poradenství, programy zahrnující obecně prospěšnou činnost nebo jiné vhodné programy a jejich vyhodnocení a výsledky z hlediska toho, zda se mladistvý i přes výše uvedená opatření dopouští i závažnějších provinění, nebo naopak.¹⁸ Na závěr zprávy probační úředník uvede své stanovisko ke spolupráci s mladistvým a návrh dalšího postupu ve věci za účelem nápravy a resocializace mladistvého.

Na závěr musím bohužel podotknout, že OČTR příliš často neukládají PMS vypracování těchto zpráv, což je jistě na škodu věci.¹⁹ Je však otázkou, jak by se v současné době úředníci PMS vyrovnali s poměrně velkým časovým zatížením, které vypracování těchto zpráv představuje, pokud by byla soudní pomoc využívána v té míře, jakou zákonodárce předpokládal.

6.1.2. Včasná pomoc

O včasné pomoci hovoříme v případě, kdy soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce nařídí dohled probačního úředníka po propuštění mladistvého z vazby.²⁰ Tento dohled může trvat až do skončení trestního stíhání (§ 47 odst.7 ZSM), a dále v případě nahrazení vazby jiným opatřením.²¹ Jedná se o činnost, která je svou povahou velmi blízká dohledu probačního úředníka nad mladistvým. Jejím účelem je poskytnutí pomoci a poradenství již v nejranějším stádiu řízení. Včasná pomoc umožňuje především rychlé navázání kontaktu probačního úředníka

18 Srovnej Šámal P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 1. vydání, Praha: C.H. Beck, 2004, str. 553.

19 Přesné statistické údaje bude mít PMS ČR k dispozici v únoru 2009.

20 Důvodem této zákonné úpravy je zajištění přítomnosti mladistvého při provádění úkonů v trestním řízení v trestních věcech mladistvých a také poměrně krátké vazební lhůty (§ 47 odst. 1 ZSM).

21 Blíže k tomu viz. kapitola 6.2.2. Nahrazení vazby dohledem.

s mladistvým, který může sehrát pro další život mladistvého rozhodující roli.²² Mladistvý by měl přijmout odpovědnost za své jednání a plně si uvědomit důsledky z něho plynoucí, především pak se zdržet páchání protiprávních činů. Probační úředník by měl mladistvému odborně pomoci v řešení jeho kritického životního období a pokusit se o změnu jeho životního stylu, například jej motivovat k léčbě drogové závislosti. Včasná pomoc je zpravidla doprovázena zjišťováním poměrů mladistvého a dalších skutečností, které jsou významné pro rozhodnutí soudu či státního zástupce (soudní pomoci).

Již v tomto stádiu spolupráce s mladistvým je prostor pro vznik podmínek, které pak mohou vést k alternativnímu řešení trestních věcí jak po hmotněprávní, tak procesní stránce.

6.2. Dohled probačního úředníka

6.2.1. Podstata, smysl a účel dohledu

Dohled probačního úředníka patří do systému výchovných opatření. Jeho využití je ve věcech mladistvých mnohem širší než v trestních věcech dospělých. Lze jej při splnění všech zákonných podmínek uložit jak v průběhu řízení předcházejícímu meritornímu rozhodnutí (se souhlasem mladistvého), tak i v rozhodnutí ve věci samé, dále při definitivním a podmíněném upuštění od trestního stíhání (§ 33 ZSM) a ve všech případech, kdy soud rozhodl v rámci odklonů od standardního řízení, tedy podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 69 písm. a) ZSM), narovnání (§ 69 písm. b) ZSM) a odstoupení od trestního stíhání (§ 69 písm. c), § 70 ZSM). Jestliže je dohled ukládán jako samostatné opatření nebo vedle dalšího výchovného, ochranného nebo trestního opatření, může maximální délka jeho trvání činit tři roky, jinak nejdéle po dobu stanovené zkušební doby. Jeho podstata spočívá ve výkonu specifické probační činnosti, která zahrnuje jak prvek kontroly, tak pomoci a odborného vedení. Samotným dohledem se pak rozumí sledování chování mladistvého v jeho sociálním prostředí, kontrola stanoveného probačního programu a výchovných povinností a omezení vyslovených v

²² Sotolář, A., Sovák, Z., Kratochvíl, V., Zezulová, J., Šámal P., Púry F., Válková, H. a kol., Právní rámec alternativního řešení trestních věcí, Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti ČR, 2001

rozhodnutí soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem a v pozitivním působení na chování mladistvého.

Smyslem probačního dohledu tedy je:²³

- pozitivní odborné vedení mladistvého spojené s potřebnou pomocí s odstraněním příčin jeho trestné činnosti a uspořádáním osobních poměrů
- motivace mladistvého k vedení života v souladu s obecně závaznými normami;
- pomoc mladistvému se znovuzačleněním do společnosti a vytváření předpokladů pro jeho další pozitivní sociální rozvoj
- sledování a kontrola chování mladistvého a z toho vyplývající ochrana společnosti
- snížení rizika recidivy trestné činnosti

Spíše než kontrolní prvek probace, by měla být v případě dohledu nad mladistvým zdůrazněna pomoc a vedení mladistvého, které umožňují pozitivní změnu postojů mladistvého a vytvoření prostoru pro jeho další rozvoj. Činnost PMS by měla též přispívat k tomu, aby mladistvý odčinil škodlivé následky svého protiprávního jednání.

6.2.2. Nahrazení vazby dohledem

Institut vazby by měl být v trestních věcech mládeže využíván jen výjimečně, a to v případech, kdy účelu vazby nelze dosáhnout jinak. Omezení vzetí mladistvého do vazby je zde odůvodněno především tím, že vazba jako zajišťovací opatření nemá primárně výchovný účinek, a proto její působení na mladistvého musí být omezeno jen na případy nezbytně nutné.²⁴ Jedním ze způsobů, kterým lze vazbu nahradit a jejího účelu dosáhnout i jinak, je dohled probačního úředníka nad obviněným mladistvým. Nahrazení vazby dohledem zákon umožňuje v případech, kdy lze účelu vazby dosáhnout s ohledem na osobu mladistvého a povahu projednávaného případu (§ 73 odst. 1 písm. c, TŘ). Dosud však neexistuje výklad,

23 Srovnej Sotolář, A., K povaze probačního dohledu nad mladistvými provinilci, *Trestněprávní revue*, 2005, č. 11, str. 304.

24 Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*, Komentář, 1. vydání, Praha: C.H. Beck, 2004, str. 473.

který by konkretizoval, kdy lze shledat podmínky pro vyslovení dohledu probačního úředníka, proto ani případy, kdy k nahrazení dojde, nejsou příliš početné.²⁵ Pro bližší představu toho, jak často je OČTŘ dohled využíván a kdo podnět k nahrazení vazby podává, jsem do přílohy č. 1 zpracovala dostupné statistické údaje. Dohled probačního úředníka podle § 73 odst. 1 písm. c) TŘ nelze směřovat s dohledem podle § 16 ZSM, a to jak z důvodu jejich odlišné povahy, tak režimu výkonu. Jejich kombinace však v zásadě není vyloučena.

Před rozhodnutím o náhradě vazby PMS může OČTŘ uložit středisku PMS vypracování tzv. stanoviska PMS k nahrazení vazby mladistvého. Na PMS se může obrátit i samotný mladistvý (jeho obhájce, rodiče atd.), je však třeba, aby OČTŘ, který bude o náhradě vazby rozhodovat, pověřil PMS zahájením činnosti. Proto středisko PMS nejprve vyzve mladistvého, aby se se svou žádostí obrátil na příslušný orgán činný v trestním řízení a poučí ho i o dalších možnostech nahrazení vazby, které zákon o soudnictví ve věcech mládeže nabízí (§ 49 - § 50 ZSM). Stanovisko by mělo především obsahovat zhodnocení možných rizik a specifických potřeb při propuštění obviněného z vazby a návrhy potřebných opatření, která by podle PMS bylo vhodné uskutečnit s cílem minimalizovat zjištěná rizika.²⁶

Jestliže již bylo rozhodnuto o náhradě vazby dohledem, je mladistvý nejprve probačním úředníkem poučen o výkonu dohledu. Mladistvému mohou být orgánem rozhodujícím o náhradě vazby uložena též další omezení, která mají směřovat k tomu, aby se nedopustil trestné činnosti a nemařil průběh vyšetřování (§ 73 odst. 3 TŘ). V tom případě PMS dohlíží i na dodržování těchto omezení. Mladistvý je dále povinen se ve smyslu § 73 odst. 3 TŘ dostavovat ve stanovených lhůtách k probačnímu úředníkovi a změnit místo pobytu pouze s jeho souhlasem. Kontakt probačního úředníka s mladistvým by měl být častější než u dohledu ve smyslu §16 ZSM. Zvýšená intenzita by se však neměla týkat jen kontrolní stránky dohledu, ale rovněž i stránky pomoci obviněnému, a to především při nahrazení vazby předstižné, kdy nebezpečí páčání trestné činnosti ze strany obviněného bude možné často předejít poskytnutím vhodné pomoci, například při hledání

25 Blíže např. Vantuch P., Nahrazení vazby dohledem probačního úředníka, Právní rádce, 2003, č. 11, str. 54-55.

26 Metodické standardy PMS ČR.

zaměstnání, léčení drogové či jiné závislosti atd.²⁷ Probační úředník též pravidelně poskytuje OČTŘ, který mladistvého z vazby propustil, písemné zprávy o průběhu výkonu dohledu.

Na rozdíl od výkonu probačního dohledu ve formě výchovného opatření bude v jeho případě zpravidla s ohledem na okolnosti případu dominantní kontrolní prvek dohledu. Samotným jeho uplatněním však není možno docílit dlouhodobějších pozitivních změn v poměrech mladistvého, proto jej je třeba ve všech vhodných případech kombinovat s pomocí při řešení aktuálních životních problémů mladistvého a s vedením mladistvého k zachování platných právních norem a vžitých etických pravidel.²⁸

6.2.3. Výkon probačního dohledu

Středisko PMS zahajuje svou činnost poté, co soudce či státní zástupce nařídí jeho výkon. V rozhodnutí, kterým se toto výchovné opatření ukládá, by měl být uveden obsah dohledu a bližší specifikace oblastí, na které se má probační úředník zaměřit např. v případě uložení dalších výchovných povinností a výchovných omezení. Konkretizace dohledu je totiž významná pro vytvoření programu výkonu dohledu (viz. níže). Probační úředník si pak v co nejkratší době pozve klienta i jeho zákonného zástupce k první konzultaci. Účelem první konzultace je především seznámení mladistvého s jeho právy a povinnostmi během výkonu dohledu. Povinnosti, nutné pro naplnění cílů dohledu, jsou upraveny v § 16 odst. 3 ZSM. Mladistvý především musí s probačním úředníkem spolupracovat dle stanoveného programu výkonu dohledu, dostavovat se ve stanovených lhůtách na středisko PMS, informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování uložených přiměřených omezení nebo povinností a jiných důležitých okolnostech a nebránit probačnímu úředníkovi při vstupu do obydlí. Náplní dalších konzultací s mladistvým by mělo být sestavení programu výkonu dohledu. Jeho obsah se v první řadě odvíjí od pravomocného rozhodnutí soudu či státního zástupce a zákonného právního rámce institutu dohledu (§16 ZSM), dále pak od individuální situace

27 Ščerba, F., *Metody činnosti Probační a mediační služby*, Trestní právo, 2002, č. 7-8, str. 15.

28 Sotolář, A., *Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže*, *Trestněprávní revue*, 2005, č. 9, str. 230.

mladistvého a specifických okolností souvisejících s trestnou činností. Každý plán dohledu je výsledkem individuální spolupráce probačního úředníka s mladistvým, jeho rodinou, případně s blízkým sociálním prostředím.²⁹ Obecně je v trestních věcech mládeže kladen větší důraz na zapojení sociálního okolí mladistvého než v případech dospělých. Zákon vyžaduje, aby probační úředník navštěvoval mladistvého v jeho rodině, ve škole či na pracovišti. Pro zmapování poměrů mladistvého, identifikaci jeho zájmů a potřeb jsou takové návštěvy nezbytné.³⁰

Program výkonu dohledu stanoví formu a četnost konzultací. Na počátku dohledu je kontakt PMS s mladistvým zpravidla intenzivnější a dále se odvíjí od aktuálních potřeb a situace mladistvého.

V rámci provádění dohledu probační úředník nesděljuje policejnímu orgánu termíny svých konzultací s mladistvým, jež by byly vyžadovány se záměrem umožnit policejnímu orgánu obviněného nebo podezřelého na středisku PMS zadržet, pokud osoba není podezřelá ze závažné trestné činnosti s vysokou mírou společenské nebezpečnosti. Smyslem tohoto opatření je nenarušit pravidelný osobní kontakt probačního úředníka s obviněným nebo odsouzeným v průběhu výkonu dohledu.³¹

Program by měl dále obsahovat pravidla kontaktu, omluvy ze smluvených konzultací, vymezení zamýšlených cílů dohledu a jejich časový harmonogram. Povinností probačního úředníka je mimo jiné i kontrola dodržování výchovných povinností a omezení. Nejčastěji bývá mladistvému uložena povinnost nahradit způsobenou škodu (§18 odst.1 písm. e)), pak by měl program výkonu dohledu obsahovat i kroky směřující ke splnění této povinnosti s přihlédnutím ke skutečným možnostem mladistvého tuto škodu hradit.³² Zvážena by měla být i možnost mediace. Během dohledu pomáhá probační úředník mladistvému řešit obtížné životní a sociální situace popř. zprostředkovává kontakt s dalšími institucemi.³³

Zpravidla jedenkrát za šest měsíců zpracuje probační úředník zprávu, ve které shrne průběh dohledu, plnění uložených výchovných povinností, byla-li

29 Metodické standardy PMS ČR.

30 Blíže k tomu v kapitole 7. Výsledky dotazníkového šetření.

31 Srovnej Metodický pokyn ředitele Úřadu služby kriminální policie a vyšetřování policejního prezidia ČR, č. 3, ze dne 29. prosince 2004, článek 7.

32 Zdůrazňuji, že tuto povinnost nelze směřovat s povinností nahradit škodu stanovenou ve výroku rozhodnutí dle § 228 TŘ, kterýžto je zároveň i exekučním titulem.

33 Blíže k probačním činnostem spojených s výkonem dohledu viz. rozhodnutí Městského soudu v Praze sp. zn. 7 To 218/2001.

uložena, a osobní, rodinné a sociální poměry a životní situaci mladistvého. Interval pro zpracování zprávy může být předsedou senátu či státním zástupcem v průběhu dohledu měněn v závislosti na aktuálním vývoji případu. Zpráva by měla obsahovat shrnutí kroků, které byly mladistvým podniknuty k řešení následků trestné činnosti a jeho názoru na ni, přístup mladistvého ke spolupráci s PMS a témata, kterým byla setkání probačního úředníka s mladistvým věnována.³⁴ Mladistvý i jeho zákonný zástupce mají možnost se se zprávou osobně seznámit a připojit k ní své stanovisko. Bezprostředně po ukončení výkonu dohledu zpracuje probační úředník závěrečnou zprávu o výkonu dohledu.

V případě, že mladistvý podmínky dohodnuté v programu nedodrží, může mu být ze strany probačního úředníka udělena výstraha, a to nejvýše dvakrát v průběhu roku. Ačkoli to zákon nepožaduje, je v praxi tato výstraha udělována písemnou formou. Probační úředníci se ještě před udělením výstrahy snaží kontaktovat mladistvého a zjistit příčiny přerušení jeho spolupráce. Jestliže mladistvý závažně či opakovaně porušuje podmínky dohledu, informuje o tom příslušné středisko PMS orgán, který dohled uložil. Taková zpráva má pak vliv například na případné neosvědčení se mladistvého ve zkušební době. Jestliže byl dohled vysloven v meritorním rozhodnutí, jímž bylo trestní stíhání definitivně ukončeno, nemá jeho neplnění žádné trestněprávní následky. Soud pro mládež nařízený dohled zruší (§ 15 odst. 5 ZSM). Uvedené ustanovení počítá pouze s případy, kdy výkon opatření „nelze na mladistvém spravedlivě požadovat“ či je jeho plnění pro mladistvého „nemožné“. Domnívám se, že by důvod zrušení měl být pro přesnost doplněn o „neúčelnost“ uloženého opatření. Soudy pro mládež by pak měly velmi pečlivě hodnotit osobu mladistvého, aby v těchto případech uložení probačního dohledu splnilo účel opatření stanovený v § 9 odst. 1 ZSM, tedy vytvořilo podmínky pro sociální a duševní rozvoj mladistvého, ochránilo mladistvého před škodlivými vlivy a předcházelo dalšímu páčání provinění.

6.2.4. Specifika dohledu při podmíněném propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody (PAROLE)

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže PMS ukládá zajistit dohled nad

³⁴ Srovnej Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 1. vydání, Praha: C.H. Beck, 2004, str. 759.

podmíněně propuštěným mladistvým, a to bez ohledu na to, zda byl dohled soudem pro mládež uložen či nikoliv (§ 75 odst.1 písm. g) ZSM). Tento dohled se běžně nazývá parole a trvá po celou zkušební dobu podmíněného propuštění, kterou soud může stanovit v rozmezí jednoho roku až pěti let (§ 78 odst. 2 ZSM).³⁵ Parole je pomyslným mostem mezi uvězněním a návratem odsouzeného mladistvého do společnosti. Koncept parole je postaven na přesvědčení, že postupný návrat odsouzeného na svobodu doprovázený pomocí, vedením a kontrolou probačního úředníka napomáhá jeho včlenění do běžného společenského života.³⁶

Činnost PMS v době před rozhodnutím soudu o podmíněném propuštění spočívá v shromažďování relevantních informací a poznatků k osobě odsouzeného mladistvého. Zpráva obsahující stanovisko PMS k možnosti podmíněného propuštění odsouzeného je pak podkladem pro další rozhodnutí soudu. Probační úředník vyhodnotí možná rizika recidivy a vyjádří se ke specifickým potřebám mladistvého, popř. navrhne uložení dalších opatření směřujících k tomu, aby mladistvý po svém propuštění vedl řádný život. Ačkoli je zpracování takové zprávy pro rozhodnutí soudu jistě přínosné, v praxi k němu dochází jen zřídka.

V případě, kdy soud rozhodne o podmíněném propuštění, pověří probačního pracovníka, v jehož obvodu má mladistvý bydliště, aby sledoval jeho chování a dodržování uložených opatření. Podle zkušeností pracovníků PMS většina podmíněně propuštěných kontaktuje středisko PMS zhruba do několika dnů po svém propuštění. Pouze ojediněle je klienta nutné k prvnímu jednání vyzývat písemně. Z toho je zřejmé, že pracovníci Vězeňské služby ČR podrobně informují odsouzené o jejich povinnostech po propuštění.³⁷ PMS obecně v oblasti parole úzce spolupracuje s Vězeňskou službou ČR, se kterou od roku 2003 uzavřela již několik dohod o vzájemné spolupráci. Jejich obsahem je např. podpora společného vzdělávání pracovníků obou složek, tvorba metodických postupů pro přípravu podkladů pro možnost podmíněného propuštění a zajištění výkonu dohledu.

35 Pojem „parole“ pochází z francouzštiny a znamená „slovo“. Souvisí s dáním čteného slova (slibu) propuštěných odsouzených, že se budou řádně chovat.

36 Sotolář, A., Půry, F., Šámal, P., Alternativní řešení trestních věcí v praxi, Praha: C. H. Beck, 2000, str. 25.

37 Rozum, J., Jarkovská, L., Kotulan, P., Institut dohledu u podmíněného propuštění - závěrečná zpráva z výzkumu, Praha: IKSP, 2004, str. 174.

6.2.5. Dohled u dětí mladších patnácti let

Dohled probačního úředníka může být zpravidla na základě předchozího pedagogicko-psychologického vyšetření uložen i dítěti mladšímu patnácti let, které se dopustí činu jinak trestného. Přičemž na vymezení jeho obsahu, účelu a výkonu se přiměřeně použijí ustanovení § 16 odst. 1 a 2 a § 80 odst. 1, 3, 4 a 5 ZSM. Takový dohled může být uložen i dítěti, které se již nachází v ústavní výchově nařízené podle § 46 odst. 1 zákona o rodině.³⁸

Na rozdíl od dohledu probačního úředníka jako výchovného opatření nemůže být dítěti dohled uložen ještě před rozhodnutím ve věci. Dalším specifikem je doba dohledu, která není v zákoně konkrétně stanovena. Takový dohled tedy potrvá po dobu potřebnou k dosažení jeho účelu, nejdéle však do osmnácti let věku. Během stáže na středisku PMS Beroun jsem v interních materiálech PMS našla i konzultaci s paní Prof. Helenou Válkovou, která se v této věci vyjádřila v tom smyslu, že dohled by neměl trvat déle než 3 roky. Tedy stejně jako v případě, kdy soud uloží mladistvému dohled probačního úředníka samostatně nebo vedle jiného ochranného nebo trestního opatření (§ 15 odst. 1). Součástí dohledu není povinnost dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve stanovených lhůtách. Za této situace vystupuje do popředí intenzivní spolupráce PMS s rodiči dítěte. Rodič by měl být co nejvíce zapojen do řešení situace v rámci dohledu. Konzultace probíhají většinou za jeho účasti, je však možné, aby dítě docházelo samo. Ale i v tomto případě je nutné, aby probační úředník udržoval s rodiči dítěte pravidelný osobní kontakt (např. při návštěvách bydliště dítěte).

Stejně jako v případě dohledu uplatňovaného v trestních věcech mladistvých zpracuje probační úředník nejméně jednou za šest měsíců zprávu, ve které soud informuje o průběhu dohledu. V případě, že klient splní podmínky probačního programu, podá probační úředník podnět soudu pro mládež ke zrušení dohledu. Podnět obsahuje sdělení, že dohled již splnil svůj účel a podrobnosti jsou uvedeny v příloze, kterou tvoří podrobná závěrečná zpráva o průběhu dohledu.³⁹

Na závěr musím podotknout, že mě velmi mile překvapilo, s jakou fantazií probační úředníci přistupují k náplni jednotlivých konzultací během výkonu dohledu (dítě své pocity a postoje vyjadřuje např. kreslením, nacvičuje chování v

38 Blíže rozhodnutí Nejvyššího soudu 8 Tdo 185/2006, rozhodnutí Nejvyššího soudu 8 Tdo 1262/ 2006.

39 Metodické standardy PMS ČR.

kritických situacích pomocí hraných scének atd.). Program konzultací je tedy plně přizpůsoben věku a rozumovému vývoji konkrétního klienta.

6.3. Probační programy dle § 17 ZSM

6.3.1. Charakteristika a ukládání probačního programu

Specifickým opatřením, které je možné mladistvému uložit, je povinnost podrobit se probačnímu programu. Dle ustanovení § 17 ZSM se probačním programem rozumí „zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným“. Z výše uvedeného je patrné, že zákonodárce vymezil tento pojem poměrně široce. Ponechal tím prostor pro diferenciaci působení jednotlivých probačních programů (např. zvládání zátěžových situací, získávání pracovních návyků, posílení právního povědomí). Záruku kvality programů by měl poskytovat požadavek jejich schválení ministerstvem spravedlnosti. V roce 2007 bylo takto akreditováno 26 probačních programů.⁴⁰ Ve většině případů jsou poskytovateli probačních programů neziskové nevládní organizace či občanská sdružení. Pokud se blíže podíváme na charakteristiky konkrétních programů, zjistíme, že jsou zaměřeny na mladistvé prvopachatele a pachatele méně závažných provinění. Programy zaměřené na závažnější provinění v ČR chybí.⁴¹

Výkon probačního programu může být velmi citelným zásahem do života mladistvého. Z hlediska míry omezení běžného života mladistvého můžeme

40 Seznam programů je uveřejněn a průběžně aktualizován na webových stránkách ministerstva spravedlnosti: <http://portal.justice.cz>.

41 Blíže k tomu Kroftová, A., Probační programy pro mladistvé delikventy, *Trestněprávní revue*, 2007, č. 10, str. 288.

rozlišovat programy ambulantního a internátního typu.⁴² Je proto velmi významné, že povinnost podrobit se probačnímu programu může soud uložit pouze se souhlasem mladistvého. V tomto ohledu se uložení probačního programu dle § 17 ZSM liší od ostatních výchovných opatření, u kterých je souhlasu třeba pouze v průběhu řízení. Z toho důvodu musí být mladistvý důkladně seznámen s obsahem programu, účastí na něm, rozsahem omezení v běžném životě apod. Při rozhodnutí o uložení tohoto výchovného opatření je též třeba zohlednit, aby byl probační program „vhodný vzhledem k potřebám mladistvého a zájmům společnosti“ (§ 17 odst. 2, písm. c) ZSM).

Zprostředkovatelem mezi realizátorem programu a mladistvým je PMS. Probační úředník vytipuje vhodný program, který lze v daném okrese uložit, a seznámí mladistvého s jeho obsahem. Vzhledem k tomu, že v jednotlivých soudních okresech probíhá jen zřídka více probačních programů, je tento výběr značně zúžený. Další problém dle mého názoru spočívá v tom, že otevření probačního programu vyžaduje určitý počet mladistvých klientů. Je tedy běžné, že program začne pro některé mladistvé běžet až po značně dlouhé době od spáchání provinění. Jestliže mladistvý s možným uložením tohoto výchovného opatření souhlasí, podepíše on a jeho zákonný zástupce tzv. „souhlas mladistvého s účastí na probačním programu“. Mladistvý v něm prohlašuje, že:⁴³

- byl seznámen s tím, jak probíhají jednotlivá setkání, s cíli a smyslem programu
- v případě zapojení se do programu s ním bude sepsána dohoda o účasti v programu
- bude v kontaktu s probačním úředníkem
- bude dodržovat všechna stanovená pravidla

Toto prohlášení již obsahuje název konkrétního programu. Probační úředník jej pak předkládá soudu pro mládež a v přípravném řízení státnímu zástupci, který na jeho základě může probační program uložit. Souhlas může mladistvý odvolat kdykoliv v průběhu trestního řízení, a to až do jeho pravomocného skončení. V rámci výkonu rozhodnutí již toto právo nemá. Udělení souhlasu mladistvého s

42 Zřejmě i z důvodů finanční náročnosti u nás v současné době neexistuje probační program internátního typu.

43 Metodické standardy PMS ČR.

účastí na probačním programu je nutné odlišit od dohody mezi realizátorem a mladistvým, která se dle standardů většiny probačních programů uzavírá avšak až ve vykonávacím řízení. Obsahem dohody je stanovení přesných podmínek docházky a vymezení vzájemných práv a povinností při realizaci programu. JUDr. Sotolář považuje takovou podmínku účasti za „zcela zjevně v rozporu se zákonem“ neboť zákon o soudnictví ve věcech mládeže jasně stanoví, že výkon programu spočívá na rozhodnutí soudu nebo státního zástupce (§ 15 a § 17 ZSM).⁴⁴ Odlišný názor vyslovuje vyškolená lektorka jednoho z probačních programů JUDr. Hrušáková, která poukazuje na nutnost důkladného seznámení mladistvého s pravidly probačního programu, která jinak nejsou v zákoně upravena.⁴⁵ Zároveň podotýká, že uzavření této dohody by mělo předcházet samotnému uložení probačního programu. Osobně se domnívám, že tato dohoda je pro praxi velmi významná, a to jak z informačního, tak psychologického hlediska. Mladistvý je podrobně seznámen s pravidly probačního programu a osobně se zaváže konkrétním lektorům, že tyto pravidla bude dodržovat. Souhlasím s JUDr. Hrušákovou v tom, že by se tak mělo dít ještě před rozhodnutím soudu či státního zástupce, kterým se ukládá povinnost podrobit se probačnímu programu, aby tak bylo v souladu s § 17 odst. 2 písm. b, ZSM.

V rozhodnutí, kterým se povinnost vykonat probační program ukládá, je uveden přesný název probačního programu a je stanovena doba jeho trvání. Ta může činit maximálně 3 roky (§ 15 odst. 1 ZSM). Toto výchovné opatření bývá v mnoha případech ukládáno vedle dalších výchovných, ochranných i trestních opatření, velmi často vedle dohledu probačního úředníka ve smyslu § 16 ZSM. Jestliže byla povinnost podrobit se probačnímu programu vyslovena vedle podmíněného odsouzení nebo podmíněného odložení peněžitého opatření, lze jej uložit nejdéle na dobu současně stanovené zkušební doby. Praktické je stejně postupovat i při vyslovení podmíněného zastavení trestního stíhání a podmíněném upuštění od trestního opatření. Zákon to sice v těchto případech výslovně nepožaduje, v praxi to však umožní spojit jeho výkon se sledováním chování

44 Srovnej Sotolář, A., Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, *Trestněprávní revue*, 2006, č. 7, str. 189 a násl.; Sotolář, A., K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže, *Trestněprávní revue*, 2006, č. 12, str. 373 a násl.

45 Srovnej Hrušáková, M., K probačním programům dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a první poznatky s jejich realizací v České republice, *Trestněprávní revue*, 2008, č. 2, str. 37 a násl.

mladistvého ve zkušební době a z případně zjištěných nedostatků vyvodit náležité právní následky.⁴⁶

6.3.2. Dohled nad výkonem probačního programu

Zatímco samotnou realizaci zajišťuje jeho poskytovatel, dohled nad výkonem probačního programu provádí PMS. Obligatorně tento dohled uloží soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce. Zákon obsah tohoto dohledu nijak blíže nespecifikuje, je však zřejmé, že nejde o dohled probačního úředníka podle § 16 ZSM. Jeho předmětem je sledování toho, jak mladistvý plní podmínky a pravidla režimu výkonu uloženého probačního programu a cíle jím sledované.⁴⁷ Z dikce § 2 odst. 1 ZPMS vyplývá, že probační úředník by se při činnosti neměl omezovat na pouhou kontrolu výkonu výchovného opatření, nýbrž by měl mladistvému pomoci s řešením jeho aktuálních životních problémů. Snaží se též o obnovu narušených společenských vztahů. Pokud byla proviněním způsobena škoda, může být v rozhodnutí mladistvému uloženo, aby ji dle svých sil nahradil (§ 17 odst. 3 ZSM). Probační úředník je nápomocen při jednání s poškozeným. Ve vhodných případech může být též provedena mediace. Jestliže bylo soudem pro mládež či v přípravném řízení státním zástupcem uloženo některé z dalších výchovných, trestních či ochranných opatření, je vhodné, aby probačního úředníka pověřil i sledováním jejich výkonu. Po celou dobu výkonu výchovného opatření spolupracuje probační úředník s poskytovatelem probačního programu. Poskytovatel středisko PMS informuje o dodržování konkrétních podmínek a pravidel výkonu probačního programu mladistvým. Probační úředník si tyto informace ověřuje i při jednání s mladistvým popřípadě i s dalšími osobami, které se programu účastní.

Jestliže mladistvý do programu nedochází či jinak porušuje výkon probačního programu, informuje poskytovatel středisko PMS. Sám totiž nemá možnost mladistvého z programu vyloučit.⁴⁸ Probační úředník pak může mladistvému udělit výstrahu. Tyto výstrahy však mohou být uděleny maximálně

46 Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 1. vydání, Praha: C.H. Beck, 2004, str. 223.

47 Sotolář A., Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2006, č. 7, str. 197.

48 Možnost realizátora mladistvého vykázat alespoň z dané lekce se v praxi ukazuje jako nezbytná, např. když mladistvý lekce hrubě narušuje.

dvě v jednom roce. Jedná se v podstatě o jedinou možnou reakci na neplnění tohoto výchovného opatření, kterou zákon č. 218/2003 Sb. nabízí, pokud mladistvému bylo uloženo samostatně či vedle jiných výchovných opatření v rámci pravomocného skončení věci.⁴⁹ O nespolupráci mladistvého informuje probační úředník soud pro mládež. Soud pak může výchovné opatření zrušit či změnit (§ 15 odst. 5 ZSM). V uvedeném paragrafu jsou však dány důvody pro tento postup v případě, že „plnění výchovného opatření je pro mladistvého nemožné nebo je nelze na něm spravedlivě požadovat“. Z výše uvedeného je patrné, že mladistvému v tomto případě nehrozí žádná sankce a není tedy ani motivován k řádnému výkonu výchovného opatření. Ve světle těchto skutečností se stávající právní úprava ukazuje jako nevyhovující.

Po ukončení probačního programu vypracuje probační úředník zprávu, kterou předloží soudu pro mládež či státnímu zástupci. Během bezproblémového výkonu probačního programu tak činí pouze na žádost toho, kdo toto opatření uložil. Podkladem této zprávy jsou i průběžné a závěrečné zprávy o účasti mladistvého v programu, které pro potřebu PMS zpracovávají lektoři probačních programů. Zpráva by měla obsahovat údaje charakterizující zaměření, cíle a průběh daného probačního programu, chování mladistvého během něho (s důrazem na to, jak dodržoval stanovená pravidla a zda se podařilo dosáhnout sledovaného cíle) i charakteristiku případných dalších doprovodných probačních aktivit. Probační úředník zpravidla v této zprávě uvádí i informace týkající se rodinných a sociálních poměrů mladistvého. V případě, že bylo mladistvému uloženo, aby nahradil škodu,

kteřá proviněním vznikla, zhodnotí probační úředník výsledek kroků, které mladistvý k této náhradě učinil.⁵⁰

6.3.3. Probační program „Právo pro každý den“⁵¹

Domnívám se, že z hlediska komplexního pohledu na danou problematiku je vhodné na tomto místě stručně popsat jeden z akreditovaných probačních programů. Konkrétně se jedná o program „Právo pro každý den“, který byl v ČR zaváděn od

49 V přípravném řízení je možné zrušit nařízené výchovné opatření a poté v rámci meritorního rozhodnutí zohlednit, že mladistvý porušoval výkon programu.

50 Srovnej Sotolář, A., Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2006, č. 7, str. 198.

51 Oficiální webové stránky probačního programu „Právo pro každý den“: www.probacniprogram.cz/.

roku 1998. Jde o místně nejrozšířenější program u nás. Jeho poskytovatelem je nevládní nezisková organizace Partners Czech o.p.s.

Převážně jsou do programu zařazováni prvopachatelé a pachatelé méně závažné trestné činnosti, která byla spáchána především z právní neznalosti. Cílem programu je pomoc mladistvému pochopit souvislosti a dopady trestního jednání na jeho budoucí uplatnění ve společnosti, na jeho osobní a profesní rozvoj, a tím přispět k výraznému snížení rizika opakování jejich trestné činnosti. Tento probační program je především vzdělávací. Lektori seznamují jak teoreticky, tak i prakticky účastníky programu se základy rodinného, pracovního, trestního a občanského práva a také se základními informacemi z přestupkového zákona, aby se klient mohl lépe orientovat ve své vlastní situaci.⁵² Program je založen na interaktivní výuce, která podporuje efektivitu učební strategie a komunikační dovednosti klientů. Mladistvý se učí spolupracovat s ostatními ve skupině, učí se řešit konfliktní situace nenásilnou formou. Lektory probačního programu jsou odborníci na oblast sociální práce a práva, kteří byli pro realizaci programu speciálně vyškoleni metodickými pracovníky a právníky. Standardy mimo jiné požadují, aby byl školitel starší 20 let, byl trestně bezúhonný, měl komunikační schopnosti a především zájem po vyškolení trvaleji působit jako lektor probačního programu.

Program tvoří minimálně 32 hodin rozdělených do tematických bloků. Setkání probíhají zpravidla jednou týdně ve vybraných školících místech. V jedné skupině je maximálně 12 klientů a doporučená délka programu výukového dne jsou 3 hodiny. Při prvním setkání píší klienti znalostní test, který se opakuje na závěr programu. Je tak možno zjistit celkovou efektivitu programu. „Zpráva o realizaci probačních programů v roce 2007“ uveřejněná na webových stránkách PMS ČR, která vychází z údajů zařazených klientů a klientů, kteří úspěšně program dokončili, uvádí úspěšnost programu „Právo pro každý den“ ve výši 68%.⁵³

6.4. Činnost PMS při ukládání a výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací

52 Foltýnová, L., Probační program „Právo pro každý den“ jako speciální forma zacházení s prvotrestanou mládeží, Státní zastupitelství, 2008, č. 1, str. 28-31

53 Analýza kvality a úspěšnosti probačních programů bude k dispozici v první polovině roku 2009 a bude zaměřena zejména na oblast recidivy nezákonného jednání.

6.4.1. Právní úprava trestního opatření obecně prospěšných prací

Trest obecně prospěšných prací (dále jen OPP) byl zaveden jako alternativní trest k trestu odnětí svobody novelou trestního zákona č. 152/1995 Sb. s účinností od 1. 1. 1996.⁵⁴ Trestní opatření OPP spočívá v tom, že odsouzený musí provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům. Zákon demonstrativně vypočítává druhy takových činností, které mohou být provedeny ve prospěch obcí či státních nebo jiných obecně prospěšných institucí (§ 45 odst.3 TZ). Soud jej může mladistvému uložit za provinění, za které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let.⁵⁵ Vychází se ze sazby, jak je uvedena v TZ, tedy bez modifikace pro mladistvé. Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, však odlišně upravuje jeho horní hranici. Soud pro mládež tak může uložit mladistvému, aby vykonal trestní opatření OPP ve výměře od 50 do 200 hodin (§ 26 odst.1 ZSM). Ukládání tohoto druhu trestního opatření pak přichází v úvahu zejména za projevy vandalství, výtržnictví nebo méně závažné majetkové delikty, kde je žádoucí na pachatele působit i veřejným míněním.⁵⁶ Jeho represivní funkci lze spatřovat ve zkrácení volného času mladistvého a ve skutečnosti, že za vykonanou práci nebude poskytnuta žádná odměna. Sama práce představuje významný výchovný prvek. Je příležitostí k tomu, aby pachatel, který by jinak byl pouhým pasivním vykonavatelem příkazů či zákazů, se aktivně přičinil o svou výchovu. Práce vykonávaná ve veřejném zájmu má přinést pachateli morální užitek, má sloužit k jeho začlenění do společnosti a přispět k jeho pracovní adaptaci.⁵⁷ Na rozdíl od trestního opatření odnětí svobody nejsou při výkonu OPP přerušeny sociální kontakty. Jedná se též o opatření podstatně levnější.

Při výkonu trestního opatření OPP je nutná kooperace poměrně velkého množství subjektů. PMS pak hraje nezastupitelnou roli při navazování spolupráce s obcemi a institucemi zabývajících se např. školstvím, charitativní činností, sportovní činností, ochranou životního prostředí atd. (§ 45 odst. 3 TZ). Probační úředník zjišťuje aktuální možnost výkonu OPP u těchto subjektů, snaží se o

54 Zákonem č. 265/2001 Sb. byla ustanovení o trestu OPP podstatně novelizována, nově pak tento trest nebyl vymezen jen jako alternativa k trestu odnětí svobody, rozšířen byl výčet subjektů, u kterých je možno práce vykonávat, bylo výslovně stanoveno, že práce nesmí sloužit k výdělečným účelům atd.

55 Statistické údaje týkající se trestního opatření OPP jsou přílohou č. 2 této práce.

56 Háková, L., Kotulan, P., Rozum, J., Několik poznámek k trestu obecně prospěšných prací, Trestní právo, 2005, č. 4, str. 9.

57 Vanduchová, M., K novému trestu obecně prospěšných prací, Právní praxe, 1996, č. 7, str. 397.

rozšíření spektra nabídky pracovních míst. Vychází při tom z evidence požadavků obecních úřadů a obecně prospěšných institucí vedené okresním soudem, v jehož obvodu středisko působí. Většinou se jedná o dlouhodobou spolupráci, kdy tyto subjekty mají s odsouzenými dostatečné zkušenosti.⁵⁸ Pokud jde o obec či jinou organizaci, kde je mladistvý prvním takovým pracovníkem, probační pracovník naváže se zástupcem obce (v menších obcích se většinou jedná přímo o starostu) či vedoucím instituce osobní kontakt a seznámí je s právní úpravou trestního opatření OPP a jejich úlohou při výkonu tohoto opatření. Organizace pak sdělí o jaký konkrétní druh činností se jedná, kolik osob by mohla zaměstnávat, místo, kde budou práce prováděny a další své požadavky na odsouzené mladistvé. Dle metodických standardů PMS je žádoucí, aby poskytovatel měl možnost zajistit výkon trestního opatření OPP tak, aby mladistvý nepřišel do styku s dospělým odsouzeným. Dále je vhodné, aby samotný poskytovatel disponoval pozitivním výchovným potenciálem. Mělo by se tedy jednat o prostředí plně odpovídající účelu opatření a pracovníky, kteří mají trpělivost a zkušenosti s dospívajícími.

6.4.2. Zjištění stanoviska mladistvého a uložení trestního opatření obecně prospěšných prací

V přípravném řízení PMS zahajuje svou činnost po podnětu OČTŘ. Je na probačním úředníkovi, aby zvážil, zda v rámci spolupráce s obviněným mladistvým přistoupí k seznámení mladistvého s podmínkami uložení a výkonu trestního opatření OPP. Metodické standardy PMS hovoří o takzvaném "předjednání uložení trestního opatření OPP". Probační úředník zjišťuje samotnou motivaci mladistvého práce vykonat. Pokud mladistvý souhlasí, zjišťuje probační úředník údaje ohledně jeho zdravotního stavu, pracovní kvalifikace a časových možností. Ke zprávě o sociálních poměrech mladistvého je pak připojeno i toto stanovisko. Přímý požadavek na zjištění stanoviska mladistvého může být ale vznesen také až v řízení před soudem.

Za velmi významné považuji ustanovení paragrafu 26 odst. 1 ZSM, kde je výslovně stanovena povinnost soudu pro mládež zjistit stanovisko mladistvého k možnému uložení trestního opatření OPP. Domnívám se, že ke splnění účelu

⁵⁸ Blíže k tomu kapitola 7. Vyhodnocení dotazníkového šetření.

trestního opatření a tedy zároveň k jeho úspěšnému vykonání je tato informace zásadní.⁵⁹ Případná přeměna trestního opatření OPP na trestní opatření odnětí svobody, kdy se mladiství ocitne ve vězení až po delší době od spáchaní provinění, ztrácí dle mého názoru výchovný účinek, který je od počátku sledován.

V odsuzujícím rozsudku soudu pro mládež, kterým se ukládá trestní opatření OPP, zpravidla též uloží, aby mladistvý podle svých sil nahradil škodu, kterou proviněním způsobil. Ve vhodných případech může být účel trestního opatření posílen uložením některého z výchovných opatření (§ 26 odst. 1 ZSM). Činnost PMS se tak rozšíří i na další probační aktivity a případnou mediaci.

6.4.3. Nařízení a kontrola výkonu trestního opatření OPP

PMS soudu připravuje podklady pro vydání usnesení o nařízení výkonu trestního opatření OPP. Probační úředník by k tomu účelu měl mít k dispozici pravomocné rozhodnutí soudu o uložení trestního opatření OPP, výpis z rejstříku trestu, stanovisko mladistvého k možnosti uložení trestního opatření OPP a zprávu o osobních poměrech mladistvého. Další informace může probační úředník získat z trestního spisu.⁶⁰ Pokud pracovníci PMS zjistí, že u mladistvého již došlo k uložení trestního opatření OPP a součet uložených hodin přesahuje maximální hranici 200 hodin, postupují dle metodických standardů tak, že učiní v dané věci podnět ke stížnosti pro porušení zákona.

Probační úředník zašle mladistvému a jeho zákonnému zástupci pozvánku k úvodnímu jednání. Na něm seznámí odsouzeného s obecnou činností a postupy PMS a dále s právy, povinnostmi a postavením ostatních zúčastněných subjektů, tedy odsouzeného mladistvého, soudu, instituci, u které bude mladistvý OPP vykonávat. Pokud nejsou již tyto informace středisku PMS známy, probační úředník zjišťuje zdravotní stav a případná zdravotní omezení mladistvého, jeho časové možnosti, vzdělání a pracovní dovednosti, sociální zázemí mladistvého. Z organizačního hlediska je nutné ověření kontaktu na mladistvého a smluvení vzájemné komunikace. Probační úředník může mladistvého obeznámit i s možností

59 Trestní zákon naproti tomu v § 45a odst.2 uvádí, že soud ke stanovisku pachatele „přihlédne“. Skutečnost, že u dospělých pachatelů je možné trest OPP uložit trestním příkazem ve zkráceném trestním řízení, a tedy ve většině případů bez důkladného zhodnocení všech podstatných skutečností (např. okolnosti zdravotního stavu pachatele), považují za další aspekt toho, proč v praxi dochází u dospělých odsouzených ve velkém počtu případů k přeměně trestu OPP na trest odnětí svobody.

60 Právo nahlížet do trestních spisů přiznává úředníkům PMS § 7 odst. 4 ZPMS.

řešení náhrady škody či jiného odčinění vzniklé újmy. Záznam z tohoto projednání zašle probační úředník soudu a obci či obecně prospěšné instituci. Poté, co soud rozhodne o nařízení výkonu trestního opatření OPP u konkrétní organizace, začne plynout jednorochní lhůta pro jeho výkon.⁶¹ Odsouzený je rovněž poučen o povinnosti dostavit se do 14 dnů od doručení rozhodnutí na obecní úřad či k jiné v rozhodnutí uvedené instituci. Je vhodné, aby se probační úředník zúčastnil spolu s mladistvým úvodního projednání podmínek výkonu trestního opatření OPP v organizaci. Může tak ověřit podmínky výkonu již konkrétních prací a jejich organizační zajištění. V praxi je z důvodu časového vytížení pracovníků PMS takový postup téměř nemožný. Instituce tedy většinou sama informuje PMS, zda se mladistvý ve lhůtě 14 dnů dostavil k projednání harmonogramu a bližších podmínek práce či nikoli. Jestliže probační úředník zjistí, že se mladistvý k projednání do dané instituce nedostavil, ověří, zda mu bylo usnesení o nařízení výkonu trestního opatření OPP doručeno. Pokud bylo mladistvému rozhodnutí řádně doručeno, zkontaktuje probační úředník mladistvého, znovu mu připomene podmínky výkonu a upozorní ho na důsledky nesplnění jeho povinností. Instituce neprodleně oznámí PMS datum zahájení výkonu trestního opatření OPP. PMS pak tuto informaci písemně sdělí soudu.

Jestliže odsouzený započal trestní opatření OPP vykonávat, PMS provádí minimálně jedenkrát za dva měsíce kontrolu výkonu prací (§ 4 odst.2 písm. d) ZPMS). Četnost kontrol se odvíjí od individuálních okolností případu i od zavedené praxe mezi PMS a kontaktní osobou dané obce či organizace. Ty většinou PMS zasílají či telefonicky sdělují plnění harmonogramu všech u nich pracujících odsouzených.

Nutnou podmínkou úspěšného vykonání trestního opatření OPP je i vedení řádného života. Pod tímto pojmem lze rozumět to, že odsouzený mladistvý dodržuje právní řád, plní své povinnosti vůči státu a společnosti, nezneužívá svých práv a nedopouští se přestupků či jiných deliktů.⁶² Probační úředník po celou dobu výkonu trestního opatření OPP kontroluje, zda mladistvý vede řádný život. Za tímto účelem probační pracovník zve mladistvého na pravidelné konzultace a dle okolností

61 O nařízení výkonu trestního opatření OPP rozhoduje usnesením soud, v jehož obvodu mladistvý bydlí. Se souhlasem odsouzeného však může být trestní opatření vykonáváno i mimo tento obvod.

62 K pojmu řádný život srovnej např. rozhodnutí Nejvyššího soudu, sp.zn. 4 Tz 16/2003.

případu spolupracuje i s jeho sociálním okolím. Mladistvému též nabízí psychosociální podporu a pomoc, popřípadě zprostředkovává kontakty na potřebné odborníky (např. v případě drogové závislosti mladistvého).⁶³

Pokud poskytovatel zjistí, že mladistvý práce nevykonává ve smluveném rozsahu a čase, neprodleně na to upozorní středisko PMS. Probační úředník kontaktuje mladistvého a pokusí se dohodnout osobní setkání. V některých případech odsouzený trestní opatření nevykonává např. z důvodu zhoršení zdravotního stavu, ačkoli byl soudem a následně i pracovníkem PMS řádně poučen o možnosti odkladu či přerušení výkonu trestního opatření, sám tuto skutečnost soudu nesdělí, což má za následek, že se i tato doba započítává do lhůty jednoho roku, ve které musí být OPP vykonány. Jestliže mladistvý i po tomto upozornění nadále porušuje podmínky výkonu trestního opatření OPP, zašle mu probační úředník tzv. poslední výzvu k nástupu výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací, ve které mladistvého důrazně vyzve, aby se dostavil k dané organizaci a začal trestní opatření vykonávat s tím, že tato skutečnost bude do 14 dnů od převzetí výzvy ověřena. Zároveň mladistvého opětovně informuje o možnosti přeměny na trestní opatření odnětí svobody. Jestliže odsouzený nezačne trestní opatření vykonávat, podá probační úředník soudu návrh na přeměnu trestního opatření OPP na trestní opatření odnětí svobody. Tento návrh může podat i instituce či obecní úřad, u kterých mají být OPP vykonávány (§ 340b TR). V praxi se však poskytovatelé většinou obracejí na PMS. Důvod spatřuji v nedostatku informovanosti a velkém časovém vytížení na straně poskytovatelů. Z rozhovorů s probačními pracovníky vyplynulo, že by mimo jiné uvítali rychlejší průběh řízení o přeměně trestního opatření OPP ze strany soudu, a to ve smyslu zpřísnění a nedávání dalších příležitostí, když je evidentní, že odsouzený nemá snahu práce vykonat.⁶⁴

6.4.4. Ukončení práce probačního úředníka s odsouzeným

Probační úředník písemně sdělí soudu skutečnost, že mladistvý trestní

⁶³ Srovnej Metodické standardy PMS ČR.

⁶⁴ Stejný názor vyslovili i probační úředníci v dotazníkovém šetření prováděném M. Barboříkem viz. Barbořík, M., Trest obecně prospěšných prací – aktuální problémy a jejich řešení, Trestní právo, 2006, č. 5, str. 4-12.

opatření OPP vykonal, současně přiloží hodnocení průběhu výkonu trestního opatření OPP a o plnění případně soudem stanových přiměřených povinností a omezení. Jestliže byla protiprávním činem mladistvého způsobena škoda, informuje probační úředník soud o jejím nahrazení (nenahrazení) a o tom, jaké kroky byly učiněny k obnově narušených právních i společenských vztahů. Dnem, kdy bylo trestní opatření OPP vykonáno, se uplatní zákonná fikce, že se na pachatele hledí, jako by nebyl odsouzen (§ 45a odst. 5 TZ). Druhou možností pro vznik fikce neodsouzení je upuštění od výkonu trestního opatření OPP nebo jeho zbytku, kdy odsouzený není z důvodu svého zdravotního stavu dlouhodobě neschopen OPP vykonávat (§ 340a odst. 1 TR).

V případě, kdy odsouzený nevede řádný život či trestní opatření OPP zaviněně nevykoná, soud jej na základě podání návrhu příslušného střediska PMS či instituce poskytující místo pro výkon trestního opatření OPP nebo i bez takového návrhu přemění na trestní opatření odnětí svobody.⁶⁵ Přičemž každé i jen započaté dvě hodiny nevykonaného trestního opatření OPP se počítají za jeden den odnětí svobody (§ 45a odst. 4 TZ). Metodické standardy PMS považují za vhodné, aby soud informoval příslušné středisko PMS o konání každého veřejného zasedání ve věci přeměny trestního opatření OPP. Stejně tak je vhodné, aby soud středisko PMS vyznamenal o dalších podstatných skutečnostech a zaslal mu na vědomí kopie vydaných rozhodnutí (např. zrušení trestního opatření OPP souhrnným trestním opatřením, obnova řízení atd.).

6.5. Činnost PMS při uplatnění odklonů v trestním řízení

6.5.1. Základní východiska a cíle činnosti PMS

Promítnutí koncepce restorativní justice, o níž bylo blíže pojednáno v kapitole druhé, je zcela zřetelně patrné v trestněprávní úpravě alternativních způsobů řízení. Teorie tyto procesněprávní alternativy označuje jako odklony či odklony v trestním řízení. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže mezi takové

⁶⁵ K tomu blíže např. Polmová, O., K jednomu z problémů výkonu obecně prospěšných prací, *Trestněprávní revue*, 2008, č. 3, str. 80-81.

zvláštní druhy řízení řadí:⁶⁶

a, podmíněné zastavení trestního stíhání

b, narovnání

c, odstoupení od trestního stíhání.

Alternativní způsoby řízení byly do našeho právního řádu zaváděny postupně. Podmíněné zastavení trestního stíhání zákonem č. 292/1993 Sb., institut narovnání zákon č. 152/1995 Sb., odstoupení od trestního stíhání pak bylo zavedeno novým zákonem o soudnictví ve věcech mládeže v roce 2003. Odklony umožňují ukončit trestní stíhání jiným způsobem než uložením trestního opatření. Soudce a v přípravném řízení se souhlasem mladistvého státní zástupce však mohou v souvislosti se zvláštními způsoby řízení použít vůči mladistvému některá výchovná opatření (§ 15 odst. 1 ZSM).⁶⁷

Vzhledem k tématu a rozsahu mé práce, se podrobným vymezením těchto trestněprocesních institutů nebudu blíže zabývat, avšak jejich stručnou komparaci jsem zpracovala a uvádím v příloze č. 3.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže jednoznačně preferuje užití zvláštních způsobů řízení zejména z důvodu silného výchovného efektu, minimalizace rizika stigmatizace mladistvého, motivace mladistvého i poškozeného k aktivnímu hledání příčin vzájemného konfliktního stavu a možností jeho řešení a podle zahraničních zkušeností přináší i vysoké procento úspěšnosti ve smyslu prevence recidivy.⁶⁸ Cílem zákonodárce bylo urychlení vyřízení trestních věcí a to bez konání časově i finančně náročného hlavního líčení. Mladistvý i poškozený jsou tak ušetřeni mnohdy velmi stresovému projednávání věci v klasickém trestním řízení. Hlavním smyslem alternativního řešení trestních věcí mladistvých s využitím těchto institutů je odstranění konfliktních stavů po objasnění příčin trestné činnosti, tedy především vyrovnání mezi mladistvým, poškozeným a osobami z jejich blízkého sociálního okolí, pozitivně motivující působení na mladistvého a dosažení satisfakce

66 V rámci zkráceného přípravného řízení lze též uvažovat o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání (§ 179g a násl. TR).

67 Jednou z alternativních podmínek pro odstoupení od trestního stíhání je např. i úspěšné vykonání vhodného probačního programu (§ 70 odst. 3 ZSM).

68 Srovnej Rizma, S., Šámal, P., Sotolář, A., K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení, Trestní právo, 1997, č.3, str. 8.

poškozeného.⁶⁹ Zákon o soudnictví ve věcech mládeže klade zvláštní důraz na zájmy a práva poškozeného, když OČTŘ jsou „povinny přihlížet k oprávněným zájmům poškozeného, poučit ho o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění“ (§ 45 odst. 1 ZSM). Vždy má být též posouzena možnost některého ze zvláštních způsobů řízení vedoucích mimo jiné k náhradě škody či jiné újmy způsobené proviněním mladistvého. V přípravném řízení je pak státní zástupce výslovně povinen svou činnost organizovat tak, aby bylo možné ve všech vhodných případech využít zvláštní způsoby řízení (§ 59 ZSM). Aktivity PMS, především mediační činnost, jsou v případech užití odklonů od standardního řízení nezastupitelné. V přípravném řízení a v řízení před soudem vytváří PMS podmínky pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, nebo pro schválení narovnání ve věcech mládeže pak i pro rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání. PMS zde vystupuje jako určitý koordinátor při zajišťování součinnosti mezi všemi subjekty, které jsou do trestního řízení zapojeny. Nejedná se tedy pouze o OČTŘ, mladistvého a poškozeného, nýbrž i blízké sociální okolí mladistvého, OSPOD, školská zařízení popř. zaměstnavatele, poskytovatele sociálních a terapeutických programů atd.

Hlavní úkoly PMS při uplatnění odklonů v trestním řízení jsou zejména tyto:⁷⁰

1. vytipování případů vhodných k rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, narovnání či odstoupení od trestního stíhání
2. vedení mediačního procesu směřujícího k alternativnímu řešení daných případů mimo standardní trestní řízení
3. při splnění zákonných podmínek jednotlivých odklonů navrhnout v konkrétní věci soudu či státnímu zástupci takové rozhodnutí
4. opatřovat podklady, jejichž prostřednictvím si soud či státní zástupce ověří splnění podmínek pro určitý druh odklonu

Činností probačních úředníků uvedenou pod bodem 4. jsem se podrobněji zabývala v subkapitole č. 6.1.1. o soudní pomoci. Proto se v následujícím textu budu věnovat samotné mediační činnosti, kterou PMS při těchto způsobech vyřízení

69 Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář, 1. vydání, Praha: C.H. Beck, 2004, str. 598.

70 Sotolář, A., Půry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi, Praha: C. H. Beck, 2000, str. 65.

věci vykonává.

6.5.2. Mediační činnost

Probační a mediační služba při své činnosti vždy usiluje o urovnání konfliktu spojených s trestnou činností. Pro účely odklonů v trestním řízení se pak snaží dosáhnout takového výsledku, který je relevantní pro možnost rozhodnout v některém z těchto zvláštních druhů řízení. V trestních věcech mládeže je PMS vždy informována o zahájení trestního stíhání, což jí umožňuje rychlý a efektivní vstup do případu. Úředník PMS se musí nejprve zabývat otázkou, zda lze danou trestní věc řešit některým z alternativních procesních způsobů, zároveň by měl být vždy schopen pružně reagovat na vyvíjející se situaci případu a přizpůsobit jí zaměření své činnosti. Nutné je zdůraznit, že užití odklonů je pouze fakultativní řešení celé věci, na jejich uplatnění není právní nárok, nejsou ani vázány na podněty subjektů řízení, i když právě bez iniciativy stran by nebylo možné těchto alternativ využít.⁷¹

Podnět k zahájení činnosti může přijít i od poškozeného, obhájce mladistvého, rodiče a další zúčastněné osoby. Jestliže podnět k zahájení úkonů ve věci nepřišel přímo od státního zástupce či soudce pro mládež, vyžádá si probační úředník pokyn k zahájení činnosti v daném případě. Poté může probační úředník pozvat mladistvého a poškozeného k úvodním jednáním, která zpravidla probíhají přímo na středisku PMS. Metodiky PMS preferují formu písemné pozvánky, ke které úředník PMS může přiložit i další informace důležité pro rozhodování klientů (např. informační letáky o PMS, o mediaci). Obecně se PMS snaží poškozené informovat o možnostech uplatnění jejich práv i pomocí speciálních projektů, do kterých se zapojuje. Tato činnost významně přispívá k naplnění jedné ze základních zásad ZSM, a sice zásady uspokojení poškozeného (§ 3 odst.7 ZSM). V této souvislosti bych chtěla zmínit pilotní projekt s názvem „Specializované komplexní poradenství obětem trestných činů“, který běžel v době mé praxe (červenec 2007) i ve středisku PMS Beroun, které bylo jedním ze tří měst, která se projektu účastnila.⁷² Jeho realizátorem byla Asociace občanských poraden ve spolupráci s PMS ČR. Program byl zaměřen na oběti trestných činů a domácího násilí, kterým

71 K tomu např. rozhodnutí Nejvyššího soudu, sp.zn. 11 Tdo 426/2004.

72 Užití slova „oběti“ v názvu programu je vzhledem k definici tohoto pojmu v zákoně č. 209/ 2007 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, zavádějící.

byly bezplatně poskytovány informace o průběhu trestního řízení, jejich právech a možnostech postupu v dané věci. Důležitá byla také psychická podpora klientů. Konkrétně ve středisku PMS Beroun byly vyhrazeny dvě hodiny týdně poradně pro oběti trestné činnosti a domácího násilí. Během trvání projektu (září 2006 - červen 2008) poskytli speciálně vyškolení poradci ve střediscích PMS a občanských poradnách pomoc 431 obětem trestných činů i domácího násilí. Důležité pro efektivní fungování takového projektu byla i tvorba a distribuce informačních materiálů (např. v budovách soudů). Díky finanční podpoře Ministerstva spravedlnosti ČR projekt od 1. 8. 2008 pokračuje a dokonce došlo k jeho rozšíření. V současné době realizován v 10 městech ČR.⁷³

Individuální konzultace s klienty slouží především k předání dalších informací, které jsou důležité pro jejich rozhodnutí a případný souhlas s mediací. Úředník PMS zároveň zjišťuje konkrétní nároky ze strany poškozeného, na druhé straně pak majetkové poměry mladistvého a jeho rodiny a další zájmy a potřeby klientů. Po vyhodnocení situace může navrhnout společné setkání klientů. Jestliže se takový přístup nejeví jako vhodný, komunikují strany i nadále pouze prostřednictvím probačního úředníka. Opětovně zdůrazňuji, že mediaci je možné provést pouze na základě výslovného souhlasu obviněného a poškozeného. K tomuto postupu nemůže být nikdo nucen a strany mohou bez udání důvodu svou účast na mediaci ukončit. Z těchto individuálních konzultací probační úředník vyhotoví záznam, ve kterém popíše průběh jednání a zdůrazní skutečnost, že klientům byly předány všechny podstatné informace o průběhu mediace.

Na individuální jednání zpravidla tedy navazuje jednání společná. Kromě úředníka PMS, mladistvého, jeho zákonného zástupce a poškozeného se ho mohou zúčastnit například i obhájce mladistvého, další rodinní příslušníci mladistvého, pracovníci OSPOD a jiné osoby, které mohou být úspěšnému jednání nápomocny. V praxi se může stát, že například přítomnost obhájce dělá mediační proces více formálním, což může být na škodu věci. Během společného jednání se probační úředník snaží usnadnit vzájemnou komunikaci klientů, směřuje jednání k tomu, aby byly vyjasněny skutečnosti, které jsou mezi stranami sporné. Samotné řešení by však mělo být především výsledkem aktivity mladistvého a poškozeného. Mladistvý

73 více informací o projektu www.pmscr.cz; www.obcanskeporadny.cz

by si měl během mediace uvědomit, jaké mělo jeho jednání dopady a převzít za něj odpovědnost. Poškozený se může přímo vyjádřit k celé situaci, sdělit mladistvému jaké problémy mu jeho jednání způsobilo, což má na poškozeného jistě i pozitivní emocionální dopad. Mediátor se dále snaží vyvážit požadavky stran tak, aby konečná varianta řešení byla pro všechny přijatelná. Jde o tak zvanou konstruktivní metodu vyjednávání, kdy se maximálně vychází vstříc potřebám všech zúčastněných stran (tzv. výsledek win-win).⁷⁴

Výsledkem mediace by měla být jasně a srozumitelně formulovaná dohoda stran, která řeší konflikt mezi stranami, a kterou může státnímu zástupci či soudu pro mládež sloužit jako podklad rozhodnutí o dalším postupu ve věci. Dohoda o náhradě škody pro účely užití některého z odklonů obsahuje především bezvýhradný závazek obviněného nahradit škodu způsobenou protiprávním jednáním, které je v dohodě přesně popsáno a prohlášení poškozeného, že sjednanou částku považuje za dostatečnou a úplnou náhradu způsobené škody. Současně pak poškozený bere na vědomí případné rozhodnutí o některém z možných odklonů. Dohoda pro účely schválení narovnání obsahuje navíc závazek mladistvého složit konkrétní částku na obecně prospěšné účely a souhlas poškozeného s jejím účelovým určením.⁷⁵ Strany dohody si mohou sjednat například i to, že škoda bude hrazena ve formě splátek. Škodu za mladistvého většinou hradí jeho zákonní zástupci. S touto eventualitou přímo počítá úprava odstoupení od trestního stíhání, když fakultativně požaduje úplné či alespoň částečné nahrazení škody (§ 70 odst. 3 ZSM). Toto nahrazení tedy nemusí poskytnout přímo mladistvý.⁷⁶ Nutné je však podotknout, že výrazný výchovný účinek nastává pouze v případě, kdy se mladistvý zaváže rodičům finanční obnos vrátit např. výdělkem z letních brigád apod. Plnění tohoto slibu je však v praxi jen obtížně ověřitelné.

Výsledek mediace úředník PMS shrne do zprávy o výsledku mediace, jejíž

74 Blíže k tomu Riskin, L.L., Arnold, T., Keating, J.M., *Mediace aneb jak řešit konflikty*, SPJ, FACIA, Praha, 1997, str. 20-23.

75 Srovnej Púry, F., *Dohoda o náhradě škody uzavřená mezi obviněným a poškozeným pro účely podmíněného zastavení trestního stíhání, Vzory trestních podání a rozhodnutí*, *Trestněprávní revue*, 2006, č. 1, str. III.; Sotolář, A., *Vzor dohody o uvedení poškozené věci do původního stavu s dohodou o narovnání uzavřenou pro účely schválení narovnání nebo odstoupení od trestního stíhání, Vzory trestních podání a rozhodnutí*, *Trestněprávní revue*, 2006, č. 11, str. III.

76 K tomu blíže např. Rizma, S., Šámal, P., Sotolář, A. *K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení*, *Trestní právo*, 1997, č. 2, str. 12 a násl.

přílohu tvoří i uzavřená dohoda, případně další podklady vztahující se k mediačnímu jednání, s jehož zveřejněním strany souhlasí. V případě, kdy k uzavření dohody nedojde, úředník PMS společně se stranami sjednává text informace, že nebyla uzavřena dohoda a tato skutečnost bude uvedena ve zprávě o výsledku mediace.⁷⁷ Zprávu pak PMS předá jako podklad pro další postup ve věci státnímu zástupci nebo soudci pro mládež.

7. Vyhodnocení dotazníkového šetření

Abych porovнала své teoretické poznatky se skutečnou praxí PMS, rozhodla jsem se pomocí dotazníkového šetření oslovit jednotlivé pracovníky, kteří se specializují na práci s mládeží. V každém středisku působí ve většině případů jeden

⁷⁷ Srovnej Metodický standard činnosti PMS v oblasti přípravného řízení a řízení před soudem.

takový pracovník. Otázky byly zaměřeny především na problematiku výkonu OPP, probačních programů a výkon dohledu u mladistvých. Doplňkové otázky pak směřovaly do oblasti náhrady škody, ukládání dalších opatření a spolupráce s OČTŘ.

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 34 pracovníků PMS z 33 středisek působících u okresních soudů, což činí přibližně 45% všech středisek.

Trestní opatření OPP

Soud může uložit trestní opatření v rozsahu 50-200 hodin.⁷⁸ I z důvodu, že je zde horní hranice trestu OPP snížena o polovinu, dochází u mladistvých k přeměnám opatření v trestní opatření odnětí svobody jen v malém počtu případů. Přes 88% pracovníků se shodlo, že je tato výměra adekvátní, 12% by pak počet hodin snížilo a to na maximální délku 100 hodin. Žádný z respondentů neuvedl možnost zvýšení výměry nad 200 hodin. Dále mě zajímalo, jak hodnotí pracovníci délku doby, ve které je nutné OPP vykonat. Pouze 12% by tuto dobu zkrátilo, a to nejčastěji na polovinu (tedy na dobu 6 měsíců).

Jako velice uspokojivou hodnotili všichni pracovníci PMS spolupráci s organizacemi, u kterých odsouzení práce vykonávají. Většinou se jedná o dlouhodobou spolupráci, kdy organizace mají zkušenosti s mladistvými klienty a věnují se jim i nad rámec svých povinností. Pozitivně byla hodnocena snaha organizací o oddělení mladistvých od dospělých klientů, zohlednění školní docházky apod.. Jako velmi důležité pak pracovníci uváděli osobní jednání s tzv. kontaktními osobami a poskytnutí podpory ze strany PMS při řešení problémů s klienty. Nejčastěji PMS spolupracuje s městy/obcemi (31%), dále pak s občanskými sdruženími/spolky (29%), s církevními/charitativními organizacemi (27%), 13% tvoří další organizace, kde je zřizovatelem stát či samospráva (dětské domovy, domovy důchodců, nemocnice, mateřské školy apod.)

Více než polovina středisek (53%) se setkala s tím, že organizace spolupráci s PMS přerušila. Důvody byly organizačního rázu: např. omezení činnosti či zrušení samotné organizace. Nejčastějším důvodem však byla nespolehlivost klientů jako např. nedodržování harmonogramu provádění prací a krádeže na pracovišti.

78 V roce 2007 bylo toto opatření uloženo 486 z celkového počtu 2751 odsouzených mladistvých.

Probační programy (§17 ZSM)

Protože od doby, kdy bylo toto výchovné opatření zavedeno do našeho právního řádu neuplynula dlouhá doba, zajímalo mne, kolik takových programů je možné v jednotlivých obvodech uložit. Ve 49% není k dispozici žádný probační program. Tři respondenti uvedli, že tento nedostatek je v jejich obvodu zčásti řešen uložením výchovné povinnosti dle § 18 (1) písm. g) ZSM tedy např. programem sociálního výcviku.

Ve 33% je k dispozici jeden program, v 15% dva programy a pouze jeden respondent uvedl, že v jejich obvodu je možné uložit 3 programy. Se současným početním stavem je pak spokojeno 21%, nespokojeno 79%. Většina dotázaných, kteří považovali počet probačních programů za dostatečný, má k dispozici 2 programy. Na druhou stranu se vyskytl i případ, kdy respondent uvedl, že je těžké naplnit kapacitu i jen jednoho probačního programu. V mnohých obvodech "běží" programy nárazově (většinou ve čtvrtletních blocích), pak tedy přichází v úvahu uložení probačního programu pouze v této době. Důvodem bývá nedostatek finančních prostředků (grantů). Možným řešením nedostatečného počtu probačních programů se 1 respondentovi jeví situace, kdy by si PMS zajišťovala alespoň jeden základní celoplošný probační program sama. Vzhledem k nedostatku pracovníků i finančních zdrojů, se však tato idea jeví v nejbližších letech jako nereálná.

Probační programy, které by pracovníci PMS nejvíce uvítali lze rozdělit do 3 skupin:

1. program, který by byl zaměřen na drogovou problematiku, prevenci drogové závislosti
2. rekvalifikační (popř. vzdělávací programy), které by mladistvého motivovaly k doplnění vzdělání či pomohly získat chybějící pracovní návyky
3. programy, které by řešily smysluplné naplnění volného času mladistvého

Jako další oblasti, ve kterých by PP měl působit, byly uváděny např. zvládnutí agrese, posílení právního povědomí a prevence opakování trestné činnosti. Pět respondentů by ocenilo, kdyby byla do probačního programu intenzivně zapojena rodina.

Domnívám se, že PP by měl být zaměřen na dlouhodobou práci s klientem. V praxi však dochází i k tomu, že klient soustavně do programu nedochází, proto mne

příliš nepřekvapil názor jednoho z probačních úředníků, který by ocenil, kdyby bylo možno uložit i pouze víkendový probační program.

Výkon dohledu probačního úředníka

Dohled probačního úředníka je jedním z nejčastěji ukládaných výchovných opatření. Zákon 218/2003 Sb. klade důraz na zmapování výchovného působení rodičů a to přímo v rodině (s tím souvisí i povinnost osob nebránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí). V této oblasti jsem chtěla zjistit, jakou frekvenci návštěv v rodinách považují pracovníci PMS za optimální. Názory na tuto otázku se poměrně lišily: 38% považuje za ideální stav, pokud se návštěvy u klientů doma uskuteční alespoň 1x za půl roku, 26,5% pak hodnotí jako dostatečné pokud se návštěva uskuteční alespoň 1x ročně. Rovněž 26,5% by klienta navštívilo častěji a to 1x za 3 měsíce. Pouze 1 respondent uvedl, že by bylo ideální moci klienta navštívit každý měsíc. Zajímavé je pak srovnání s tím, jaká je frekvence návštěv rodiny ve skutečnosti.⁷⁹ Celých 25% navštíví rodinu 1x za celou dobu dohledu, 29% 1x za rok, 33,5% 1x za šest měsíců, 8,5% 1x za tři měsíce, v jednom ze středisek pak úředník PMS dochází do rodiny 1x za dva měsíce. Je patrné, že návštěvy se uskutečňují v delších intervalech, než by samotní úředníci PMS považovali za vhodné. Z šetření vyplynulo, že hlavními příčinami jsou:

1. personální situace PMS a tedy vysoký počet klientů na jednoho úředníka
2. absence služebních vozidel, nedostatečná dopravní obslužnost obvodu

Pouze v jednom obvodu je možnost půjčení služebních automobilů OSZ. PMS je však závislá na jejich ochotě a vytíženosti. Obtěžující může být také administrativní činnost (vykazování cestovních výdajů apod.). Někdy může být překážkou i bezpečnost úředníků, když některá místa nedoporučuje samostatně navštívit ani Policie ČR. To, jak často úředník do rodiny dochází, se pochopitelně odvíjí od konkrétní situace klienta a také ochoty rodiny s PMS spolupracovat. Pokud do rodiny dochází kurátoři OSPOD, PMS již většinou rodinu dalšími návštěvami nezatěžuje a využívá informací z tohoto zdroje.

Pro sledování chování mladistvého je nutné spolupracovat i se školami a

79 Na tuto otázku odpovědělo 24 respondentů. Výsledek proto může být zkrslující.

školskými zařízeními. Celkem 82% pracovníků využívá kombinaci zprostředkovaného kontaktu (písemný, telefonický, e-mailem) a osobní návštěvy školy. Pouze zprostředkovanou formou komunikuje se školou 12% středisek, 6% pak informace získává od pracovníků OSPOD. Další dotaz byl v této oblasti směřován na počet návštěv klientů ve škole. Nejčastěji byla uváděna frekvence 1x za tři měsíce či 1x za pololetí. Opět velmi záleží na konkrétním klientovi. Pokud si situace žádá intenzivnější dohled, dochází úředníci do škol i 1x měsíčně, jinak vždy, když se vyskytne problém, který je potřeba ihned řešit. V praxi úředník do školy dochází v 36% 1x za školní pololetí, 28% 1x za rok, 20% 1x za celou dobu dohledu, shodně po 8% je pak uváděna frekvence 1x za čtvrtletí a 1x za měsíc. V tomto případě skutečný stav téměř kopíruje názory úředníků PMS na stav ideální.

Dohled probačního úředníka spočívá i v kontrole uložených výchovných povinností a omezení. Chtěla jsem proto zjistit, jak úředníci PMS hodnotí možnost kontroly tohoto opatření. Celých 53% dotázaných považuje dohled v těchto případech za jen obtížně uskutečnitelný a to hlavně u výchovných omezení (§ 19 odst.1 ZSM). Nejčastěji pak byla uváděna písmena a) až f)), 19% vidí dohled v těchto případech dokonce za téměř nemožný a 28% probačních úředníků považuje kontrolu za dobře uskutečnitelnou. Nutno dodat, že zde existují výrazné odlišnosti, co se týká četnosti ukládání tohoto výchovného opatření v jednotlivých obvodech.

Náhrada škody

Jednou z myšlenek restorativní justice a zároveň oblastí, na kterou zákon o soudnictví ve věcech mládeže klade důraz, je i ochrana práv osob poškozených trestnou činností. Dá se říci, že jde o problematiku nedostatečně normami upravenou resp. efektivně uskutečnitelnou. Úředníci PMS vyslovili názor, že ke zlepšení v této oblasti, by mohlo pomoci např. to, že v situaci, kdy by pachatel škodu neodčinil, nebylo by možné, aby se osvědčil (§ 14 ZSM) nebo alespoň větší zohlednění nesplnění této povinnosti prodloužením dohledu.

Úředníci měli v šetření ohodnotit efektivitu náhrady škody poškozenému, přičemž nejlepší známka byla 1 (výborná), nejhorší 5 (nedostatečná). Známkou 3 hodnotilo 47%, 29,5% známkou 4, 17,5% známkou 2, známkou 1 a 5 pak shodně hodnotila efektivitu 3% dotázaných.

Z výše uvedeného vyplývá, že je zde velký prostor pro zlepšení postavení

poškozeného. Na otázku, co by mohlo přispět k větší efektivitě v této oblasti, většina respondentů uváděla zlepšení spolupráce mezi všemi zúčastněnými stranami, tedy OČTŘ, poškozeným, mladistvým i jeho rodiči. Právě rodiče zde hrají nezanedbatelnou roli, protože jsou to oni, kdo škodu většinou zaplatí. Probační úředníci se v těchto případech snaží alespoň o to, aby zákonní zástupci přislíbili, že od mladistvého získají danou částku zpět. Rodiče by měli být i těmi, kteří mladistvého nejvíce motivují k hledání práce/brigády, z které by splácel vzniklou škodu. V praxi je však zřejmý nedostatek možností k výdělečné činnosti mladistvého. K žádoucímu výchovnému efektu tedy nemůže dojít, pokud rodiče nespolupracují a nepodporují mladistvého k převzetí odpovědnosti.

Poškozený by pak měl být více informován o svých právech, a to již v přípravném řízení. OČTŘ a PMS by ve vhodných případech měly směřovat jednání o náhradě škody k tomu, aby poškozený souhlasil s uvedením věci do předešlého stavu či možností úhrady ve splátkách.

Velmi mě pak zaujal poznatek o možnosti zavedení tzv. programu sanace dluhů⁸⁰, spočívající v tom, že za klienta je dluh uhrazen organizací (poskytovatelem programu), která mu následně pomůže najít zaměstnání. Ze mzdy klienta získá organizace peněžní částku zpět formou splátek. Právním důvodem tohoto vztahu by byla dohoda uzavřená mezi organizací a klientem.

Práce s mladistvými - obecně

Celkem 68% úředníků PMS se ztotožnilo s názorem, že v praxi se přístup mladistvých ke spolupráci s PMS od přístupu dospělých klientů liší. Lze říci, že existují dva protipóly:

1. Mladistvý je přístupnější ke spolupráci a má větší snahu své chování změnit. Obava z následků trestné činnosti tak může posílit součinnost mladistvého i nad rámec pouze formální spolupráce.
2. Mladistvý považuje spolupráci s PMS za zbytečnou a obtěžující. Mimo jiné proto, že si je vědom snížené trestní odpovědnosti.

Je nutné podotknout, že i zde hraje velkou úlohu rodič, který může svým

80 Tento program se inspirovuje švýcarským modelem sanace dluhů (Schuldensanierung).

přístupem k situaci respekt mladistvého zvýšit, ale bohužel i snížit. Ze strany činnosti PMS lze pak jisté odlišnosti spatřovat v tom, že je zapojen širší okruh subjektů (OSPOD, rodina, škola,...) a že je kladen větší důraz na činnost již v přípravném řízení. Úředník ve svém přístupu musí zohlednit věk, mravní vyspělost a vnímání klienta.

Probační pracovníci by na základě svých zkušeností jako výchovné opatření mladistvým nejčastěji ukládali probační program. Na druhém místě bylo uváděno trestní opatření OPP. Jen o jeden hlas méně získalo výchovné opatření dohledu probačního úředníka. Respondenti též poukazovali na to, že vhodné může být uložení kombinace jednotlivých opatření. Pokud bylo uváděno jiné opatření, jednalo se o výchovnou povinnost výkonu společensky prospěšné činnosti.

V závěru dotazníku byl dán prostor pro vyjádření se ke spolupráci s OČTŘ, zákonné úpravě atd. Povětšinou byli úředníci PMS spokojeni se spoluprací s OČTŘ. Kritickou poznámku uvedli pouze 4 respondenti. Soudcům bylo například vytýkáno, že při své činnosti dostatečně nevyužívají celou škálu možností rozhodnutí, které zákon 218/2003 Sb. nabízí.⁸¹ Nedostatky byly dále spatřovány v pomalém rozhodování soudu o vině a trestu či neuspokojivé reakci na situaci, kdy mladistvý neplní povinnosti, které mu byly soudem uloženy. V praxi by bylo též žádoucí, aby v případě, kdy soudce ukládá mladistvému dohled probačního úředníka, bylo v rozhodnutí blíže specifikováno, na které oblasti se při práci s klientem má úředník zaměřit. Jako pozitivní byl hodnocen současný rozvoj práce OČTŘ a PMS v přípravném řízení.⁸²

81 Dotazník potvrdil, že existují velké rozdíly co do četnosti ukládání jednotlivých opatření v různých soudních obvodech.

82 Dotazník je přílohou č. 4 této práce, grafy přílohou č. 5.

8. Závěr

Hledání účinnějších postupů, které by pozitivně ovlivnily vývoj kriminality mládeže a které by efektivně reagovaly na její protiprávní jednání, považuji za stále velmi aktuální téma. Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže, v souladu se současnými trendy trestní justice vychází z principů restorativní (obnovující) spravedlnosti. Platná právní úprava klade důraz především na výchovný účel opatření, která by měla být ukládána po pečlivém zvážení všech okolností případu a osoby mladistvého. Zákon nabízí poměrně široké spektrum alternativních řešení trestních věcí, a to jak hmotněprávních, tak procesních. Jejich efektivní výkon a působení by nebylo možné bez zapojení Probační a mediační služby. Změna chování, hodnot a škodlivých návyků by nebyla možná bez rychlého a intenzivního působení na mladistvého. Ovlivněním dalšího vývoje dosud duševně nevypělého jedince je možné pozitivně směřovat jeho budoucí život. Mladistvý by si během trestního řízení měl uvědomit svůj „přešlap“ a pokusit se napravit způsobené škody a urovnat narušené vztahy.

Pro nalezení nejlepšího postupu v konkrétní věci je nutné zmapovat osobní, rodinné a sociální poměry mladistvého. Zjistit, co bylo příčinou jeho trestného jednání, kdo byl jeho činem dotčen atd. PMS by měla být dle mého názoru pověřena zpracováním zpráv před rozhodnutím ve smyslu § 55 a § 56 v co největším počtu případů (s tím úzce souvisí i problematika zjišťování stanoviska mladistvého

k uložení určitých výchovných a trestních opatření). V současné době však soudci ani státní zástupci této možnosti plně nevyužívají. Na druhou stranu si však musíme položit otázku, zda by PMS byla schopna při časovém zatížení, které zpracování takových zpráv bezesporu představuje, zvládnout větší množství případů. Vzhledem k široké agendě její činnosti a početnímu stavu zaměstnanců se domnívám, že nikoli. Personální situace i materiální zabezpečení středisek PMS je v současné době neuspokojivé. Tyto nedostatky se pak promítají do veškeré činnosti PMS. Jestliže například v průběhu výkonu dohledu zákon pokládá důraz na návštěvy probačních úředníků v bydlišti mladistvého, ve škole či pracovišti, což je bezesporu pozitivní, mělo by mít středisko pro tyto účely k dispozici vlastní služební vůz. Podobně je z důvodu neexistence takových služebních vozidel obtížné kontrolovat výkon trestního opatření obecně prospěšných prací.

Mládež je v podstatně větší míře než dospělí ovlivňována prostředím, ve kterém žije, svými rodiči, vrstevníky. Považuji proto za velmi důležité, aby PMS svou pozornost věnovala sociálnímu okolí mladistvého a pokusila se jej zapojit do spolupráce při řešení problematické situace mladistvého. Domnívám se, že rodiče by měli být aktivně zapojeni i v rámci probačních programů (§ 17 ZSM), kdy by například několik lekcí bylo zaměřeno na společné zvládání konfliktních situací, posílení vzájemné komunikace apod. U probačních programů dále poukazuji na to, že v některých soudních obvodech neexistuje ani jediný program, který by bylo možno mladistvému uložit. Nutnost navýšení programů je tedy očividná. S realizací probačních programů je spjat problém s nedostatkem pravomoci samotného realizátora. V případech, kdy mladistvý opakovaně hrubě narušuje průběh lekcí, by měl mít realizátor možnost ho z programu vyloučit. Soudce či státní zástupce by pak měli na nastalou situaci bezprostředně reagovat např. zrušením nebo změnou výchovného opatření.

Dále bych chtěla upozornit na problém sankcionovatelnosti neplnění výchovných opatření. Pokud bylo totiž takové opatření uloženo pravomocným rozhodnutím (ať už samostatně nebo v kombinaci s dalším výchovným opatřením), na jeho neplnění není možné v podstatě nijak reagovat (výjimku představuje výstraha udělená probačním úředníkem v případě dohledu). Za této situace by soud a v přípravném řízení státní zástupce měli pečlivě zvážit, zda je vzhledem k osobě

mladistvého a jeho chování po spáchání provinění takové rozhodnutí vhodné. Zapojení PMS již v raném stádiu řízení může napomoci k udělení souhlasu mladistvého s uložením výchovného opatření již v průběhu trestního řízení. Na neplnění takto uloženého výchovného opatření pak OČTŘ mohou adekvátně reagovat dalším postupem ve věci.

Ačkoli jsou v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže zdůrazněna práva poškozeného, v případě užití institutu odstoupení od trestního stíhání (§ 70 - § 71 ZSM) je jeho postavení znevýhodněno, neboť mu není dána možnost podání stížnosti proti usnesení, kterým se v řízení definitivně rozhodlo. Navrhovala bych tedy ustanovení o odstoupení od trestního stíhání doplnit o možnost podání stížnosti poškozeným. V souvislosti s náhradou škody je nutné podotknout, že v současné době je většinou škoda za mladistvého hrazena jeho rodiči a v podstatě není možné dosáhnout toho, aby byl mladistvý povinen se o náhradu škody alespoň pokusit. Probační úředníci se snaží mladistvé vést k tomu, aby se snažili finanční prostředky, byť i jinou než peněžní formou, rodičům vrátit. Protože jen tak je možné dosáhnout požadovaného výchovného účinku. Jako možná cesta k převzetí odpovědnosti mladistvého slouží v případech, kdy byla proviněním způsobena škoda, mediace. Úspěšně provedená mediace má pozitivní účinek jak pro mladistvého, tak poškozeného a troufám si říci, že v případech, kdy strany jednají tváří v tvář, i mnohem intenzivnější dopad než samotné trestní řízení.

PMS od doby svého vzniku urazila dlouhou cestu. Neustále se snaží navazovat a podporovat již existující spolupráci se státními i neziskovými organizacemi a dalšími subjekty, analyzovat údaje o své činnosti a pracovat na vytváření nových a účinnějších metod a strategií. V souvislosti s vyšším uplatněním alternativních sankcí a způsobů řízení je o to nutnější podporovat rozvoj činnosti PMS jako nezastupitelného aktéra v systému trestní justice.

9. Seznam použité literatury

9.1. Monografie a časopisecké články

- Barbořík, M., Trest obecně prospěšných prací - aktuální problémy a jejich řešení, Trestní právo, 2006, č.5
- Doubravová, D., Ouředníčková, L., Štern, P., Urban, L. a kol., Příručka pro probaci a mediaci, Institut pro probaci a mediaci, Praha, 2001
- Foltýnová, L., Probační program „Právo pro každý den“ jako speciální forma zacházení s prvotrestanou mládeží, Státní zastupitelství, 2008, č. 1
- Háková, L., Kotulan, P., Rozum, J., Několik poznámek k trestu obecně prospěšných prací, Trestní právo, 2005, č. 4
- Hrušáková, M., K probačním programům dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a první poznatky s jejich realizací v České republice, Trestněprávní revue, 2008, č. 2
- Hrušková, O., Ouředníčková, L., Štern, P., K některým teoretickým otázkám probační služby, Trestní právo, 1997, č.7-8
- Jelínek, J. a kol., Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou, Linde Praha, 2007
- Karabec, Z. a kol.: Restorativní justice - Sborník příspěvků a dokumentů. Praha: IKSP, 2003
- Lortie, S., Polanski, M., Sotolář, A., Válková, H., Soudnictví pro mladistvé, svazek 59, Institut Ministerstva spravedlnosti ČR pro další vzdělávání soudců a státních zástupců a Ministerstvo spravedlnost Kanady, 2000
- Polmová, O., K jednomu z problémů výkonu obecně prospěšných prací, Trestněprávní revue, 2008, č. 3
- Púry, F., Dohoda o náhradě škody uzavřená mezi obviněným a poškozeným

pro účely podmíněného zastavení trestního stíhání, Vzory trestních podání a rozhodnutí, Trestněprávní revue, 2006, č.1

- Rizma, S., Šámal, P., Sotolář, A., K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení, Trestní právo, 1997, č.3
- Riskin, L.L., Arnold, T., Keating, J.M., Mediacce aneb jak řešit konflikty, SPJ, FACIA, Praha, 1997
- Rozum, J., Jarkovská, L., Kotulan, P. Institut dohledu u podmíněného propuštění – závěrečná zpráva z výzkumu. Praha: IKSP, 2004.
- Sotolář, A., K některým specifikům uplatnění zvláštních způsobů řízení v trestních věcech mladistvých, Trestněprávní revue, 2004, č. 3
- Sotolář, A., K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2006, č. 12
- Sotolář, A., Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2006, č. 7
- Sotolář, A., Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestněprávní revue, 2005, č. 9
- Sotolář A., Vzor dohody o uvedení poškozené věci do původního stavu s dohodou o narovnání uzavřenou pro účely schválení narovnání nebo odstoupení od trestního stíhání, Vzory trestních podání a rozhodnutí, Trestněprávní revue, 2006, č.11
- Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C. H. Beck, 2000
- Sotolář, A., Sovák, Z., Kratochvíl, V., Zezulová, J., Šámal, P., Púry, F., Válková H. a kol., Právní rámec alternativního řešení trestních věcí, Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti ČR, 2001
- Sotolář, A., Válková, H., Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2. část), Trestněprávní revue, 2005, č. 3
- Šámal, P. a kol., Trestní řád, Komentář, 5. vydání, Praha: C.H. Beck, 2005
- Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví

ve věcech mládeže, Komentář, 1. vydání, Praha: C.H. Beck, 2004

- Ščerba, F., Metody činnosti Probační a mediační služby, Trestní právo, 2002, č. 7-8,
- Vanduchová, M., K novému trestu obecně prospěšných prací, Právní praxe, 1996, č.7
- Vantuch, P., Nahrazení vazby dohledem probačního úředníka, Právní rádce, 2003, č. 11
- Větrovec, V., Nedorost, L., Sovák, Z., Adamcová, Z., Zákon o mediaci a probaci-komentář, Eurolex Bohemia, Praha, 2002
- Zehr, H. Úvod do restorativní justice. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003

9.2. Judikatura:

- rozhodnutí Městského soudu v Praze , sp.zn. 7 To 218/2001
- rozhodnutí Nejvyššího soudu, sp.zn. 4 Tz 16/2003
- rozhodnutí Nejvyššího soudu sp.zn.11 Tdo 426/2004
- rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tdo 185/2006
- rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tdo 1262/2006

9.3. Další zdroje:

- Metodické standardy PMS ČR
- Metodické pokyny ředitele Úřadu služby kriminální policie a vyšetřování policejního prezidia ČR
- www.nsoud.cz
- www.obcaskeporadny.cz
- www.pmscr.cz
- portal.justice.cz
- www.probacniprogramy.cz

10. Summary

The aim of the thesis is to analyse the role of the Probation and Mediation Service in the criminal matters of the minors. The reason why I have chosen this issue is the fact that although the PMS has been operating in the Czech republic already for 8 years even the specialists are not often properly acquainted with the activities of the PMS. This issue is also interesting from the point of view of its potential in the light of the future development of the criminal justice and especially as far as the role of the PMS in the criminal matters of the minors is concerned. The PMS was implemented into the Czech legal system by the act number 257/2000 although similar institutions have been already employed for decades in other countries around the world. In its domain the PMS pays special attention to the minor delinquents. Special act number 218/2003 which deals with the judiciary in the matters of the minors particularly emphasizes the instructional element of the measures which can be imposed on minors and also counts with the extensive employment of the PMS in the solving of the criminal matters.

The principles of the restorative justice have significant implications in the both above-mentioned acts. Therefore, the first chapter of my work contains the definition of the notion of the restorative justice and explains the effects of its propositions in the current regulation of the criminal matters of the minors in the Czech law.

The following chapters deal with the notions of probation and mediation. Fifth, an individual chapter investigates the issue of legal framework of the PMS, its structure and the main objectives which pursues. The role of the PMS in the area of coordination and cooperation with other state subjects and non-profit organizations is also mentioned.

The sixth chapter represents the cardinal part of the thesis. Herein, the particular institutes in application of which the PMS plays an important role are explained. As for the pre-sentence procedure it concerns, first of all, the advisory reports and early help. This function of the PMS serves as an information service for the organs participating in the criminal procedure. Unfortunately, it is not used sufficiently these days.

Another institute I deal with in my work is the probation surveillance over the minors. Its substance, significance and primarily its execution is analysed (the particularities of the parole supervision are specified – subchapters one, three and four). Subchapter two highlights the activity of the PMS in cases of replacement of the custody by the surveillance. Subchapter five contains a description of the surveillance carried out by the probation officer as one of the possible measures which can be imposed on a child younger than 15 years.

The probation programme as one of the instructional measures was introduced into our legal system as late as in 2003 by the act n. 218/2003 and it is therefore a fairly new institute. In order to provide an outline of the content of the probation programme one part of this chapter is addressed to the programme called ‚The Law For Every Day‘, which has been in use recently. The PMS also plays an important role in imposing of the criminal punitive measure of community service. The cooperation of the PMS with all the participating subjects and particular problems which can occur during the execution of such a measure are outlined here. Exposition of the alternative criminal procedures is focused primarily on the mediation activity which is carried out by the PMS.

Subsequently, specific chapter summarizes the results of the questionnaire survey which serves especially for the extension and verification of the theoretical knowledge and for the broader monitoring of the PMS’s practise.

In conclusion, I made an effort to recapitulate the most important findings related to each of the above-mentioned institutes and to propose possible recommendations for the improving of the effectiveness of the vindictory measures. Thanks to the opportunity of one month long attachment in the PMS centre in Beroun I had the chance to acquaint myself with the methodical procedures, consult the files of the PMS and to participate in the proceedings carried out by the probation officers. I have tried to employ my experience in this paper. Attachments also form part of my work which serve especially for the clarification and widening of the knowledge of the issue concerned.

Klíčová slova:

Probační a mediační služba

Probation and Mediation Service

mládež

Minors

alternativní trestání

Alternative punishment

Název diplomové práce:

The role of Probation and Mediation Service in the criminal matters of the minors

Příloha č. 1: Statistika nahrazení vazby dohledem probačního úředníka

A, Příprava, stanovisko nahrazení vazby dohledem

podnět k zahájení činnosti PMS podal:	rok 2005	rok 2006	rok 2007
obviněný	1	1	0
obhájce	1	0	0
soud	3	1	2
státní zastupitelství	0	1	1

B, Výkon nahrazení vazby dohledem probačního úředníka

podnět k zahájení činnosti PMS podal:	rok 2005	rok 2006	rok 2007
obviněný	0	0	3
obhájce	0	0	0
soud	18	25	13
státní zastupitelství	0	5	2

zdroj: www.pmscr.cz

Příloha č. 2: Statistická srovnání k trestnímu opatření OPP

Rok	celkem odsouzených osob	celkem odsouzených mladistvých	uložen trest OPP	uloženo TO OPP	statistika PMS k TO OPP
2007	69 445	2 751	12 273	486	694
2006	67 561	3 080	12 512	522	397
2005	68 443	3 235	13 031	údaj není k dispozici	310
2004	66 131	3 512	13 592	údaj není k dispozici	údaj není k dispozici
2003	65 098	3 854	13 424	údaj není k dispozici	údaj není k dispozici

Zdroje: www.pmscr.cz

<http://portal.justice.cz>

Pozn.: Statistika PMS ČR uvádí celkový počet vedených spisů PMS v případech, kdy bylo mladistvému uloženo trestní opatření OPP.

Příloha č. 3: Stručné srovnání podmíněného zastavení trestního stíhání, schválení narovnání a odstoupení od trestního stíhání

	<i>Podmíněné zastavení trestního stíhání</i>	<i>Narovnání</i>	<i>Odstoupení od trestního stíhání</i>
<i>Pramen právní úpravy</i>	TŘ (§307 - §308)	TŘ (§309- §314)	ZSVM (§70- §71)
<i>Omezení horní hranicí trestní sazby trestu odnětí svobody, kt. nesmí přesáhnout ...</i>	pět let	pět let	tři léta
<i>Souhlas poškozeného</i>	není nutný	je nutný	není nutný („zejména... když poškozený souhlasil“)
<i>Souhlas mladistvého</i>	je nutný	je nutný	výslovně nutný není
<i>Povinnost nahradit škodu</i>	nahrazení škody či uzavření dohody o nahrazení s poškozeným či učinění jiných potřebných opatření JE podmínkou	uhrazení škody či jiné odčinění újmy JE podmínkou	nahrazení škody NENÍ obligatorní podmínkou
<i>Doznání/ prohlášení o spáchání skutku</i>	doznání mladistvého k činu	prohlášení mladistvého, že skutek spáchal	není ¹
<i>Podání stížnosti poškozeným</i>	je možné	je možné	je, kromě případů, kdy tak bylo rozhodnuto již v přípravném řízení, možné
<i>Účinky rozhodnutí</i>	mezitímní rozhodnutí (účinky zastavení trestního stíhání nastávají až poté, co se mladiství osvědčil)	zastavení trestního stíhání	zastavení trestního stíhání

¹ V doznání mladistvého lze nicméně spatřovat „přípravenost nést odpovědnost za spáchaný čin“, jak u všech odklonů požaduje paragraf 68 ZSVM.

Příloha č. 4: Dotazník

1. Výměra 50-200 h. u trestního opatření OPP :

- a, je přiměřená
- b, měla by být vyššíhodin
- c, měla by být nižšíhodin

2. Doba pro výkon trestního opatření OPP do 1 roku je:

- a, přiměřená
- b, dlouhá, měla by být max.
- c, krátká, měla by trvat alespoň

3. S jakými organizacemi při výkonu trestního opatření OPP spolupracujete?

- a, obce/města
- b, církevní/charitativní
- c, občanská sdružení/spolky
- d, jiné

4. Jak byste hodnotili spolupráci s těmito organizacemi?

- a, uspokojivou, proč?.....
- b, neuspokojivou, proč?.....

5. Přerušila s Vámi někdy organizace spolupráci?

- a, ano, proč?....
- b, ne

6. Kolik probačních programů pro mladistvé lze ve vašem obvodu uložit?

7. Považujete tento stav za uspokojivý?

- a, ano
- b, ne

8. Na jakou oblast práce s klientem zaměřený probační program byste v současné době nejvíce uvítali?

9. Liší se (obecně) přístup mladistvých ke spolupráci s PMS od přístupu dospělých klientů?

- a, ano, v čem?.....
- b, ne

10. Jaké opatření byste Vy na základě svých zkušeností ukládali mladistvým?

- a, OPP
- b, dohled
- c, probační program
- d, jiné.....

11. Jak byste při práci s mladistvými zhodnotili efektivitu náhrady škody poškozenému?

- hodnotte známkami jako ve škole, 1 = výborná a 5 = nedostatečná

- a, 1
- b, 2
- c, 3
- d, 4
- e, 5

12. Co by, podle Vašeho názoru, přispělo ke zlepšení efektivity v oblasti náhrady škody?

13. Jak časté by, dle Vašeho názoru, měly být návštěvy u klientů ve škole?

14. Jakou formou probíhají Vaše kontakty se školou klienta během dohledu?

- a, jen zprostředkovanou formou (písemně, telefonicky, mailem)
- b, osobně - návštěvou školy
- c, kombinací obého
- d, jinak

15. Jaká je podle Vaší zkušenosti optimální frekvence návštěv u klientů doma? (popište ideální stav)

- alespoň 1x za celou dobu dohledu
- alespoň 1x ročně
- alespoň 1x za půl roku
- častěji, alespoň

16. Jaká je v praxi skutečná frekvence těchto návštěv ve vašem středisku?

ve škole:.....

v rodině:.....

Pokud jste uvedli nižší frekvenci, co považujete za její hlavní příčinu?

.....

17. Dohled nad plněním výchovných povinností/ výchovných omezení u mladistvých považujete za:

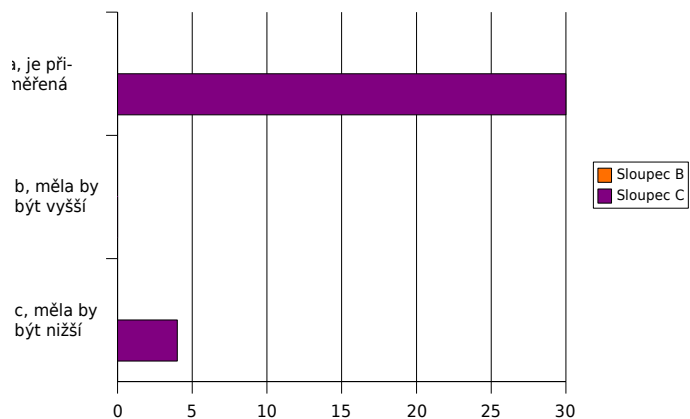
- a, dobře uskutečnitelný
- b, jen obtížně uskutečnitelný, hlavně u.....
- c, téměř nemožný, hlavně u

Vaše osobní připomínka k výkonu trestních opatření OPP, probačních programů pro mladistvé, dohledům, spolupráci s OČTŘ.

Výměra 50-200h. u trestního opatření OPP:

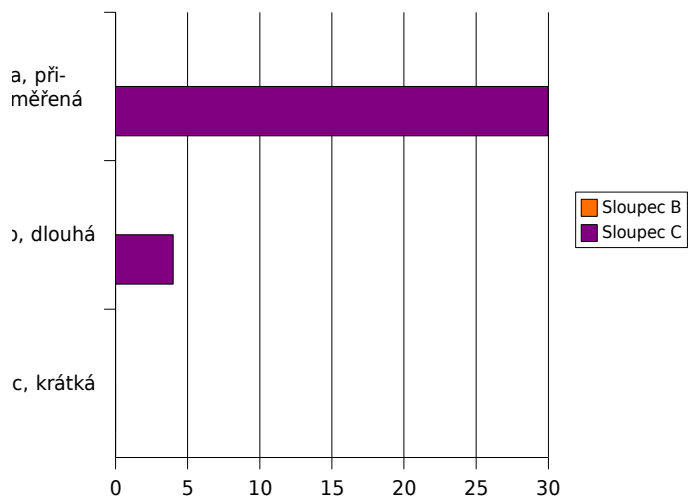
a, je přiměřená	30
b, měla by být vyšší	0
c, měla by být nižší	4

otázka č.1

Doba pro výkon trestního opatření OPP je:

a, přiměřená	30
b, dlouhá	4
c, krátká	0

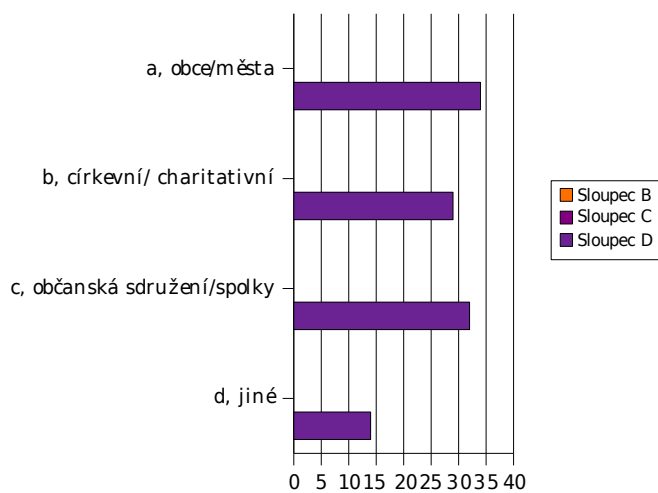
otázka č. 2

S jakými organizacemi při výkonu trestního opatření OPP spolupracujete?

a, obce/města	34
b, církevní/ charitativní	29
c, občanská sdružení/spolky	32
d, jiné	14

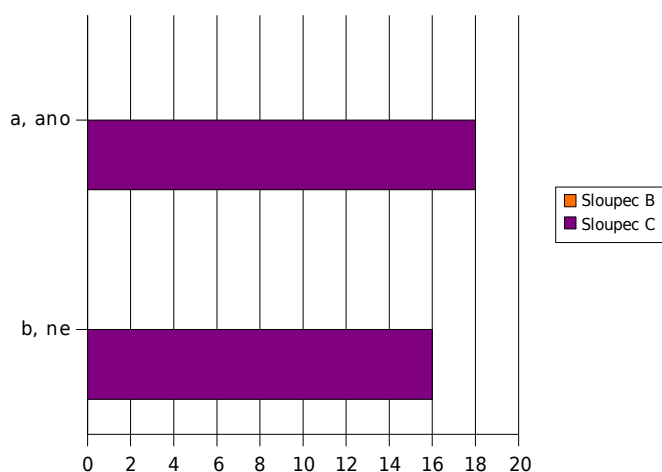
otázka č. 3

Přerušila s Vámi někdy organizace spolupráci?

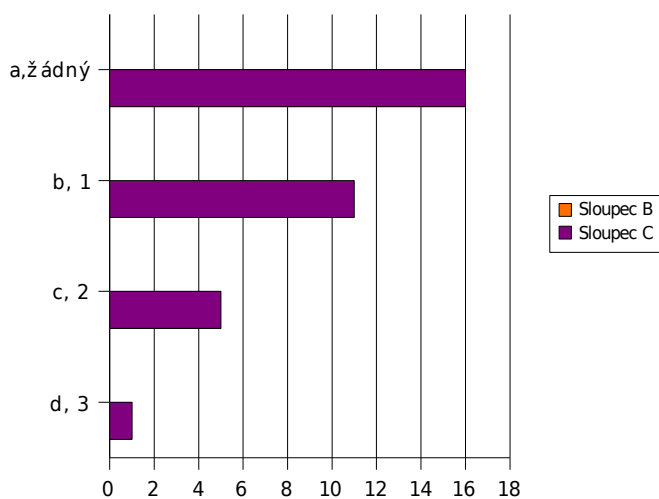
a, ano	18
b, ne	16

otázka č. 5

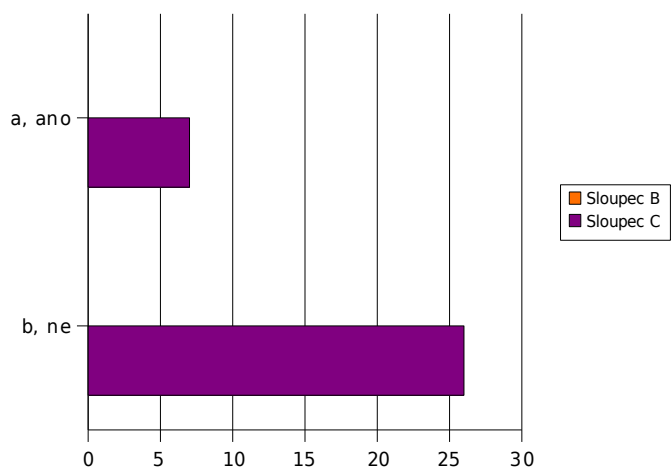

Kolik probačních programů pro mladistvé lze ve Vašem obvodu uložit?

a, žádný	16
b, 1	11
c, 2	5
d, 3	1

otázka č. 6**Považujete tento stav za uspokojivý?**

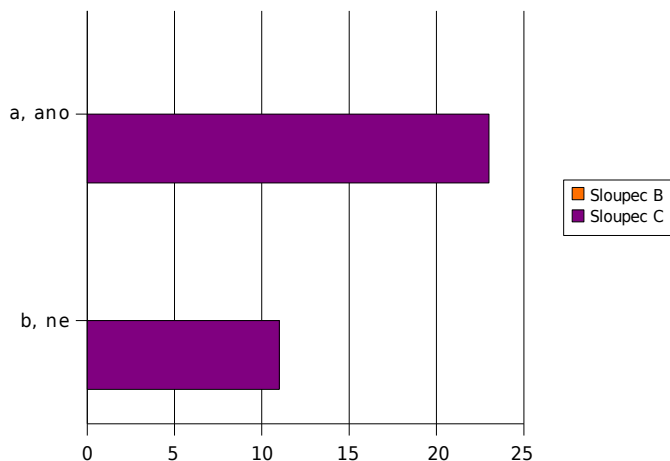
a, ano	7
b, ne	26

otázka č. 7

Liší se obecně přístup mladistvých ke spolupráci s PMS od přístupu dospělých klientů?

a, ano 23
b, ne 11

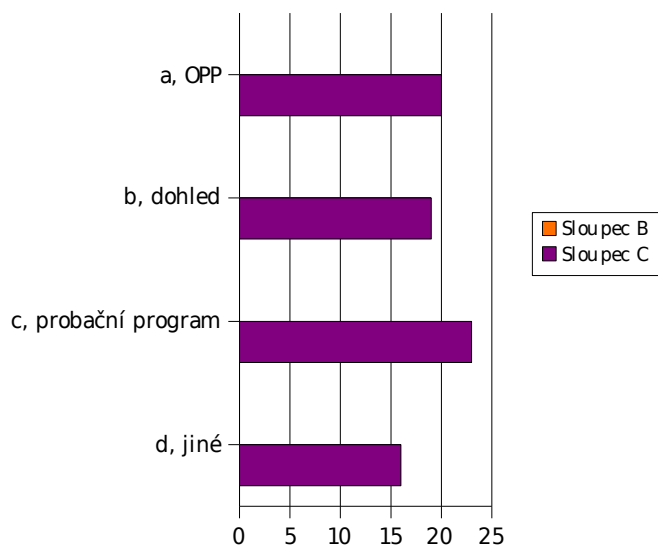
otázka č. 9

Jaké opatření byste Vy na základě svých zkušeností ukládali mladistvým?

a, OPP 20
b, dohled 19
c, probační program 23
d, jiné 16

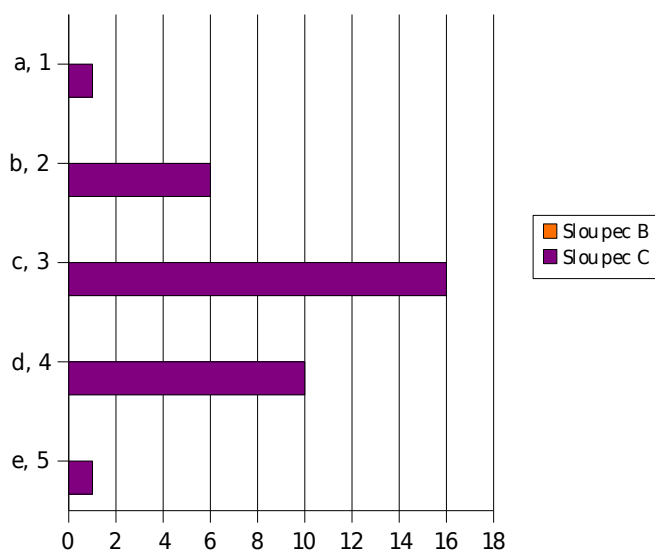
otázka č. 10

Jak byste při práci s mladistvými klienty zhodnotili efektivitu náhrady škody poškozenému?

a, 1	1
b, 2	6
c, 3	16
d, 4	10
e, 5	1

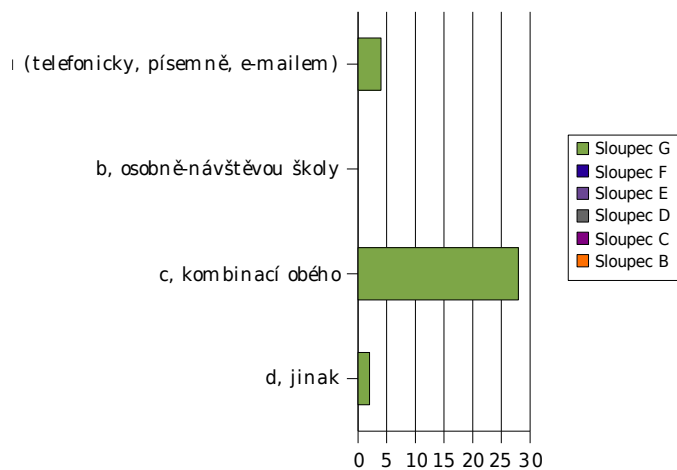
otázka č. 11

Jakou formou probíhají Vaše kontakty se školou klienta během dohledu?

a, jen zprostředkovanou formou (telefonicky, písemně, e-mailem)	4
b, osobně-návštěvou školy	0
c, kombinací obého	28
d, jinak	2

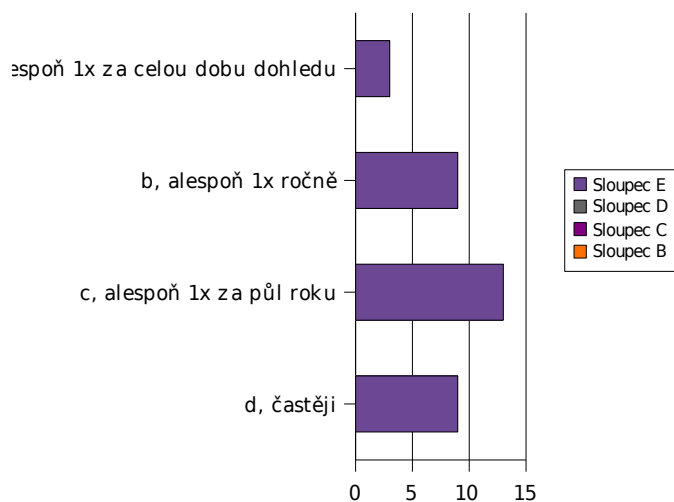
otázka č. 14

Jaká je podle Vaší zkušenosti optimální frekvence návštěv u klientů doma?

a, alespoň 1x za celou dobu dohledu	3
b, alespoň 1x ročně	9
c, alespoň 1x za půl roku	13
d, častěji	9

otázka č. 15

Dohled nad plněním výchovných povinností/ výchovných omezení považujete za:

a, dobře uskutečnitelný	9
b, jen obtížně uskutečnitelný	17
c, téměř nemožný	6

otázka č. 17

